

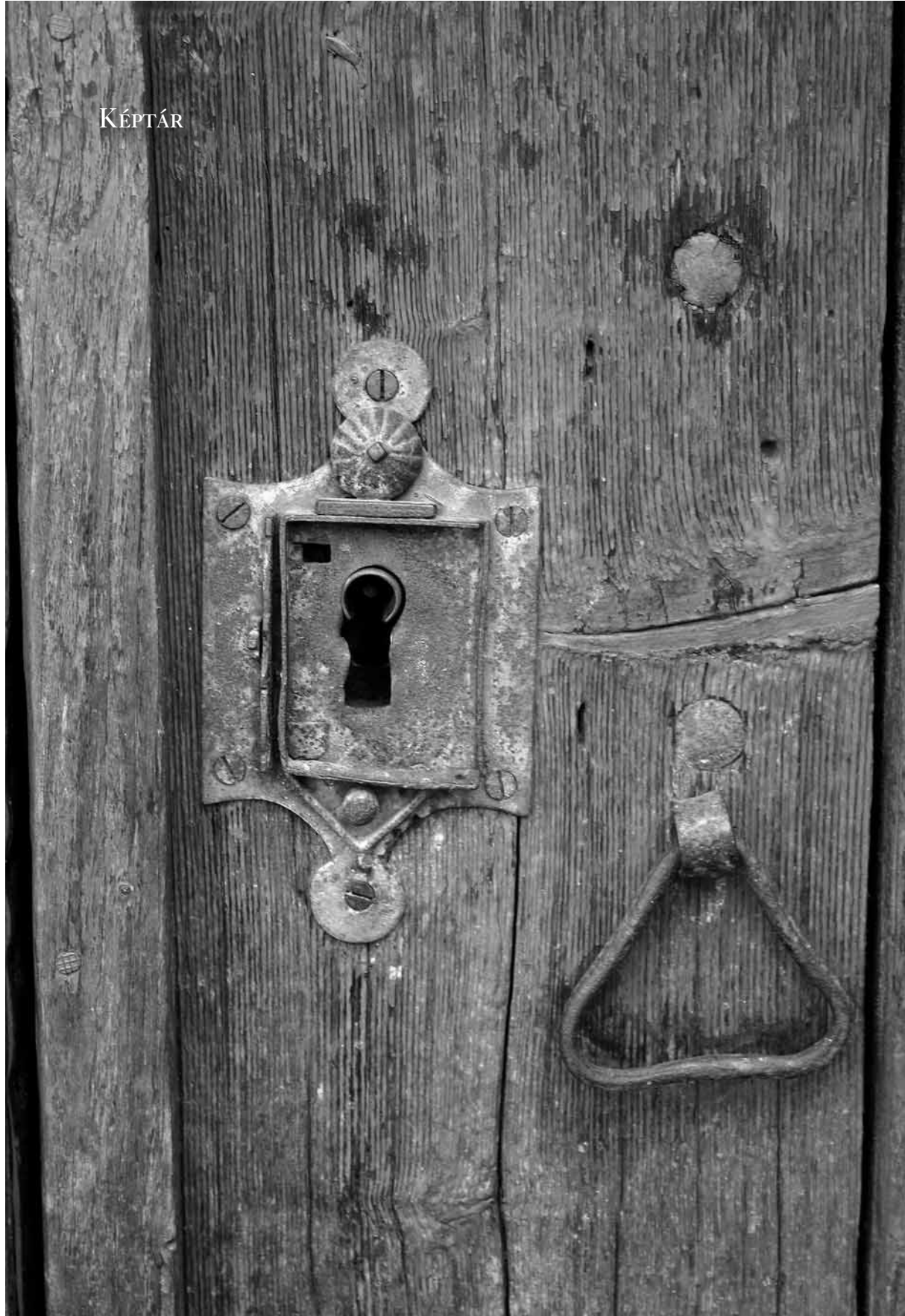

2011. MÁRCIUS

XVI. ÉVFOLYAM / 3. SZÁM

ÖRÖKSÉG

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A Balaton-felvidéket járva a rohamosan megújuló és számban is bővülő épületállomány árnyékában néha még ráakadhatunk egy-egy, az elmúlt századok hangulatát híven közvetítő töredékre. Amilyen a képen látható Balatonfüred, Tamás-hegyi prészházajtó zárcímkéje. Ezek az épületszerkezeti tartozékokként eredeti környezetükben többnyire feleslegessé váló darabok jó esetben, múzeumba kerülve őrizhetik az egykori kézműveskultúra emlékét. (Írásunk a 17-20. oldalon)

Kép és szöveg: Balázsik Tamás

Az Örökség márciusi számában a **Kárpát-medence épített örökségéről**, a határon túli emlékekről beszélgetünk Sebestyén Józseffel: a megkezdett munkáról, a szakmai kapcsolatokról, a tapasztalatokról, a további, sürgető feladatokról **(4. oldal)**.

A balsorsú műemlékek javára rendezett, hagyományos **jótekonysági bálon**, amely idén tizedik volt a sorban, a bálozók több mint a fele a Sepsiszentgyörgy közeli, szemerjai Serestěj-házra adta voksát **(8. oldal)**.

„A műemlékvédelem nem lehet csupán öncél egy társadalomban. A műemlékvédelem csak eszköz lehet: méghozzá a **múltban gyökerező jövő építésének eszköze**. Ezt a célt sikerült Sopronbánfalván egy használaton kívüli, mondhatni pusztulásra ítélt, ámde rengeteg emléket és értéket őrző épület értő felújításával, szakszerű műemléki helyreállításával elérni” – mondja a műemlék felügyelő az egykori pálos-karmelita kolostor megújulásáról szólva **(9. oldal)**.

És akkor ott álltak a kövek az állványzat előtt, néztem őket, ők is engem, és éreztem a nagy kérdést. Mi lesz most? – mereng Nagy Gábor, s írásában a választ is megadja a szigetújfalui templom falazatából kiemelt, az elpusztult ercsi monostorból származó, **faragott kövekről** szólva **(13. oldal)**.

A műtárgykiviteli rendszerről, a tapasztalatokról Bősze Ádám, a **Magyar Antikváriusok Egyesületének elnöke** mondja el véleményét olvasóinknak **(14. oldal)**.

A lengyel Kulturális és Nemzeti Örökség Minisztérium honlapot alapított a második világháború során a **lengyel gyűjteményekből eltűnt műkincsek** restitúciója érdekében **(16. oldal)**.

A Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ revíziós és műemlékjegyzék-készítési munkáját hónapról hónapra követve ezúttal **Veszprém megyébe** érkeztünk **(17. oldal)**.

Fejér megyében a Perkátát elkerülő út építését megelőző feltáráskor a régészek **középkori templom maradványaira bukkantak**. Temetőjének és a kapcsolódó településnek a feltárása jelenleg is zajlik **(21. oldal)**.

Az Europæ Archaeologiæ Consilium vezetőségi üléséről szólva alkalom nyílik a **svéd örökségvédelmi rendszer** bemutatására is. A találkozó a régészeti örökségvédelem aktuális európai kérdéseit, az információcserét s a „fekete régészet” problémáját is felvetette **(24. oldal)**.

Jelenlétünk ösztönző erő 4

Jobbra fordulhat
a Serestěj-ház sorsa 8

Kolostor képek 9

A kövek helye 13

Ahogy az antikvárius látja 14

Világhálón a lengyel háborús
vesztésglista 16

Műemléki revízió Veszprém
megyében 17

Templom a középkori Perkátán 21

Svéd példa 24

Mozaik 27

A címlapon:
Az pálos-karmelita kolostor mai
arca Sopronbánfalván
Fotó: Hack Róbert

A hátsó borítón: Gyulafehérvár,
Szent Mihály székesegyház
Fotó: Sebestyén József

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata
www.koh.hu – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Tamási Judit elnök

Főszerkesztő: Róna Katalin

A szerkesztőség címe:
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.
Telefon: 225-4837, fax: 225-4855,
e-mail: sajto@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés:
DEMAX MŰVEK Nyomdaipari Kft.
Telefon: 236-9070

JELENLÉTÜNK ÖSZTÖNZŐ ERŐ

KÖZÖS TÉR – KÖZÖS ÖRÖKSÉG CÍMET VISELI AZ A KIÁLLÍTÁS, AMELYNEK KAPCSÁN SEBESTYÉN JÓZSEF AZ ÖRÖKSÉG LEGUTÓBBI SZÁMÁBAN A KÁRPÁT-MEDENCE MEGÚJULÓ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÉRŐL SZÓLT, FELIDÉZTE AZ EZREDFORDULÓ TÁJÁN, S A KÖVETKEZŐ IDŐSZAKBAN TÖRTÉNTÉKET. S MERT NEM LEHET A KÉRDÉSELEGET FOGLALKOZNI, FOLYTATVA GONDOLATMENETÉT, MOST AZ ELSŐ LÉPÉSEKRŐL, AZTÁN A TOVÁBBI FELADATOKRÓL, LEHETŐSÉGEKRŐL BESZÉLGETÜNK.

RÓNA KATALIN – SEBESTYÉN JÓZSEF

Mindenekelőtt tehát a kezdetek. Hogy került a fiatal építész a műemlékvédelem, s azon belül is a határon túli emlékek védelmének bűvkörébe?

Egyfelől kétségtelen indíttatást adott az egyetem, hiszen az építészettörténeti tanulmányaink során sokat foglalkoztunk a Kárpát-medence épített örökségével. A helyszínen ismerkedtünk az épületekkel. Azt pedig a szerencsémnek köszönhetem, hogy a budavári Műemléki Osztályon (FIMÚV) kezdtem dolgozni, kiváló kollégákkal együtt.

Másfelől a hetvenes évek második felében kassai és pozsonyi magyar értelmiségiekkel kerültem jó ismeretségbe, s közöttük érthettem meg, mit jelent magyarként élni a határon túli területeken. Pozsony környékén, a Csallóközben, Kassán, a Szepességben fedeztem föl magamnak újabb és újabb műemlék épületeket, amelyek állapota hasonló volt az itthoniakhoz. Nem a múzeumként működőkről vagy a tűrhető állapotú templomokról beszélek, hanem azokról a kastélyokról, amelyek szétszabdaltva lakóhelyként, esetleg valamilyen otthonként működtek, gyakrabban másfajta köz- vagy gazdasági funkciót telepítettek beléjük.

Ákárcsak nálunk. A hetvenes évek végétől jártunk Erdélybe, ezek az utak meghozták a személyes, baráti

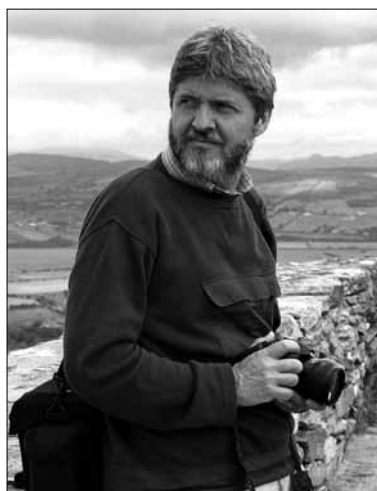
és informális szakmai kapcsolatokat is, hiszen akkortájt még hivatalosról szó sem lehetett. 1985-öt írtunk, amikortól a felmérések mellett háromszéki falvak temetőinek kő sírjeleit kezdtem fotózni. Kiállítás is kikerekedett belőle, Péterfy László szobrászművésszel közösen.

„Végző soron sok minden más mellett az életminőségünk múlik azon, hogy tudunk-e áttörést elérni a leromlott épített és elhanyagolt természeti környezeti értékeink megóvása és megújítása, általános állapotuk javítása s azután a fenntartásuk terén.”

Ahogy mondja, a nyolcvanas évek végétől műemlék felügyelőként Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével és Hajdú-Biharral, utóbb Hevessel foglalkozott, de közben azért megmaradt a határon túli kérdésekhez fűződő hűség.

Huszonegy éve történt. 1990. február 24-én az erdélyi műemlékek megóvásáért tenni akaró magyar és romániai magyar, illetve román műemlékesek találkoztak Sepsiszentgyörgyön. Kezdeményezésemre a felügyelőség akkori vezetői engedélyezték, hogy a frissen megalakult két erdélyi civil szervezet képviselőivel s a háromszéki építészcsoport által előkészítve a román, újralakuló műemlékvédelmi szervezet megbízott vezetőivel találkozhassunk. S amikor a magyar kormány 1998-ban meghirdette a Nemzeti Örökség Programot, amely immár elérhető volt az országhatáron túli magyar közösségek számára is, szegődött a kulturális tárcához, hogy a határon túli műemlékvédelemmel foglalkozzék.

Tíz éve annak, hogy befejeződött elsőként, a magyar kormány határon túli programja keretében támogatott projekt, az Árpád-kori templom helyreállítása a háromszéki Gelencén. Tudjuk jól, a támogatás 1998 és 2002 között volt a legmagasabb, majd fokozatosan apadt, s 2006 volt az utolsó év, amikor, ha nagyon lecsökkentve is, de még működött. A támogatás megszűntével egyes megkezdett munkák leálltak, esetleg tudtak hazai állami támogatást kapni, s így befejezni, ami elindult. Többféleképpen folyta-

Fotó: Sebestyén Ágnes

tódott, folytatódhatott a történet. Az éppen csak megindult program támogatás hiányában leállt, vagy bármily nehezen is, de helyi állami támogatással folytatták. S akkor még ott volt a kérdés, vajon kellő szakmai felügyelet híján kinek a kezébe kerül a befejezés. Más a kérdés ott, ahol már véget ért a felújítás, ott az a lényeg, hogy a helyiek érezzék a felelősségét annak, hogy megőrizték, gondozzák az anyaországi támogatással megóvott értékeiket. Én úgy gondolom ugyanis, s ezt számos példa is mutatta, jelenlétünk ösztönző erő volt, sokszor beszélgetéseken, találkozásokkor oldani tudtuk a feszültséget. Ilyen példaként említeném, hogy egy jól sikerült abaújszina-i találkozót követően, a kezdeti távolságtartás után a helyiek maguk is szívesen részt vettek a felújítási munkában. **A támogatás megszűntével a kapcsolatok is megszakadtak?** Azokkal a helyi kollégákkal, akikkel együtt dolgoztunk, a személyes kapcsolat megmaradt, tehát tudunk a munkákról, csak a hivatalos együttműködés terepe szűkült le. Magam, amikor a Közös tér... kiállításra készültem, részben anyaggyűjtés, részben fotózás okán bejártam a helyszíneket, tehát láttam, hogyan alakult a műemlékek sorsa.

Sajnos szinte teljesen leálltak a településfelmérések is. Erdélyben például néhány tájegység bejárása megtörtént, később a Muravidéken és Felvidéken is, de ahhoz, hogy az ismeretekből dokumentált, adatbázisba rendezett anyag legyen, még sok a tennivaló. Fontos lenne, hogy inventáriumok készüljenek, amelyeket a településrendezés használna. Vannak persze egyeztetések konferenciákon, sőt valójában ennek jegyében indítottuk el az örökségvédelmi továbbképzéseket Erdélyben és a Felvidéken is. Megkerestük az egyházakat, s a lelkészek igényelték a szakmai előadásokat, beszélgetéseket.

Ha jól értem, ebből fejlődött ki azután az a sikeres szakmai tájékoztató sorozat, amit a KÖH a történelmi egyházak képviselőinek tartott. Így van. Az első hármát a Felvidéken rendeztük, majd folytatódott Erdélyben, Kolozsvárott s másutt is. Mit gondol, melyek azok a területek, amelyeket feltétlenül támogatni kellene a jövőben ahhoz, hogy valóban beszélhessünk örökségvédelemről?

A konkrét, szakszerű felújítások és átfogó helyreállítások mellett szükséges lenne a már megkezdett és befejezésre váró dokumentáló programok folytatásának és a dokumentációk elérhetővé tételének támogatása. A települések épített öröksége átfogó dokumentálásának felgyorsítása, különös tekintettel a hátrányos helyzetű határ menti térségekre. Fontos a korábban megkezdett tematikus leltárak, dokumentálások támogatása. Ebben éppúgy beletartozik a népi építészeti örökség, mint a veszélyeztetett egyházi építészeti és művészeti örökség, de ide sorolom a templomok, a kúriák, a kastélyok falképeinek és a templomok festett faberendezéseinek számbavételét, dokumentálását. Ez utóbbi erdélyi felmérésekből eddig három kötet jelent meg (Lángi József és Mihály Ferenc szerkesztésében). Továbbra is támogatni kellene a helyszíni, felújítást, helyreállítást megelőző épületkutatókat és állagvizsgálókat. Nem szabadna megfeledezni a magyarok lakta szóróvnyete-

Marosszentimre, református templom

Abaújszina, református templom

rületek épített örökségének vagy fenntartó közösségeiket elvesztett értékes épületek állagmegóvásáról, fenntartásáról, a veszélyeztetett tartozékok konzerválásáról és kimentéséről – más megoldás nem lévén. S végül lényeges a helyi közösségek együttműködésének ösztönzése, támogatása a határ menti térségek épített örökségének fenntartása érdekében, kulturális utak kezdeményezése a határvidékeken a helyi identitások erősítése érdekében, az EU-s projektekben való együttműködés ösztönzése, közös projektek előkészítése.

Mi a tapasztalata, az anyagi kérdések mellett mi az, ami hátráltatja a munkát?

Én úgy látom, az a legnagyobb baj, hogy nálunk túl hosszú a reakcióidő: ami az ötletek, ajánlások, tapasztalatok napirendre kerülésétől elvezet a gyakorlati megvalósításig. Van erre egy saját, hollandiai példám. Az Európa Tanácsnak az európai építészeti örökségről szóló egyezményét 1985-ben fogadták el. Magyarország 1990-ben ratifikálta, a környező országok csak a kilencvenes évek derekától. Én 1994-ben jártam ösztöndíjjal Hollandiában, ahol addigra már érvényben volt (1988-tól) az új örökségvédelmi törvényük, s javában dolgoztak a négyéves műemléki inventarizációs programjukon, hogy teljessé, naprakésszé tegyék a településeik épített örökségének leltárát, dokumentációját, hogy a gyakorlatban használ-

ják a településrendezési, fejlesztési tervekhez. Nálunk a törvény csak 1997-ben született meg (sőt az évi egy másik, az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény is), de mind a mai napig nem vált általánossá az egyébként sokrétűen felhasználható átfogó települési építészeti leltárak, épített örökség adatbázisok készítése és a rendezési, fejlesztési tervekhez való felhasználása. Pedig ahogy Filep Antal megfogalmazta az erdélyi Énlakáról írott tanulmányában: „a történelmileg kipróbált településhálózat, településszerkezet, településtípusok, településformák kutatása nem csak elméleti kérdés, hanem az élő társadalom számára fontos, olykor égető gondok között is technikai, tervezési, szervezési támpontokat kínálhat”. **A feladat már így, első pillantásra is rengeteg, ugyanakkor tudjuk jól, a források e pillanatban igen csekélyek. Nyilvánvalóan összefogásra van szükség az anyaország és a helyi közösségek között.**

Megszívlelendő Dávid Lászlónak, a segesvári református gyülekezet néhai tudós lelkészének gondolata. Ő azt mondta: „*A műemlékek további sorsa legalább annyira fontos, mint keletkezésük körülményeinek tisztázása.*” Az utóbbi tíz évben a határon túli magyar vonatkozású épített örökség dokumentálása és megóvása program keretében elvégzett kutatások, felújítások tapasztalatai mind azt erősítik, hogy sokkal nagyobb hangsúlyt kell(ene) fektetni a megelőzésre. Számos értékes műemléket vagy tartozékát sikerült megmenteni, megújítani, konzerválni, restaurálni, a megújulásuk tehát elkezdődött, de ha nem sikerül a preventív gondozást a mindennapok gyakorlatába átültetni, kétségessé válik az eddigi és minden további, az egyes épületek felújítása, megóvása érdekében tett erőfeszítés. De ugyanilyen fontos épített örökségünk feltérképezése, felmérése, „felértékelése”, hogy átfogó „képünk”

legyen mindarról, amitől ilyen-ami-lyen a Kárpát-medence és benne hazánk, s a szomszédos országok, az egykori magyar állam elcsatolt országrészeivel. Csak akkor lehetséges megmutatni ezen vidékek arcu-
latának sokszínűségét, ha számba veszik értékeiket, és gondot fordítanak azok mindenkori állapotára,

fenntartására. E tekintetben különösen fontos a helyi jelentőségű értékek nyilvántartása s védelme, hiszen alapját képezik egy ország épített örökség állományának. Végső soron sok minden más mellett az itt élők életminősége múlik azon, hogy tudunk-e áttörést elérni a leromlott épített és elhanyagolt

természeti környezeti értékeink meg-
óvása és megújítása, általános álla-
potuk javítása s azután a fenntartá-
suk terén. ■

Palágykomoróc, református templom

Fotók: Sebestyén József

JOBBRA FORDULHAT A SERESTÉJ-HÁZ SORSA

Idén tizedik alkalommal hívták bálozni a műemlékvédők a kollégákat, a szakmát, a barátokat, hogy a jótékonyági bál teljes bevételével egy rossz sorsú, pusztuló épület helyreállítását támogassák. Immár szép hagyománnyá vált az is, hogy a jelöltek közül a báli résztvevők válasszák ki azt az örökségi értéket, amelyik a legméltóbb a támogatásra. A bál fővédnöke, Nagy Anna kormányzóvivő és Tamási Judit elnök megnyitója, majd a nyitótánc után következtek a kortesek, hogy épületeket a résztvevők jóakarataiba ajánlják. A diósi Szent Gellért-kápolna, az Érd-ófalui Szent Mihály-templom, a mádi Rákóczi-Aspremont-kúria, a szemerjai Serestéj-ház és a tököli római katolikus templom versengett ezúttal a bálózók kegyeért. S a győztes az erdélyi udvarház lett. Mondhatnánk, az abszolút győztes, hiszen a jelenlévők több mint fele a Serestéj-házra szavazott. A Serestéj-házat az alábbi sorokkal ajánlották tulajdonosai a bálózók figyelmébe:

„Az elmúlt évek kúriafelújításai nagyon sok meglepetést hoztak, kiderült, hogy a XVIII. században a háromszéki udvarházak homlokzata és a telkekre vezető díszes kőkapuk is festve voltak. A bikfalvi értékvédő program keretén belül több udvarház és kapu kutatása, és az előkeült festések feltárása és restaurálása indult el 2008-ban.

A szemerjai – Sepsiszentgyörgy nyugati részéhez csatolt középkori eredetű falu – Serestéj-ház falkutatása is a bikfalvi példák alapján történt meg, de ilyen gazdag eredményre a szakértők sem számítottak. Az épület az egyik legrégebbi háza a környéknek, mely az elmúlt évtizedekben megjárta a kúriák jellegzetes sorsát: sokáig az utcai szobában biciklijavító műhely működött,

a hátsó oromfal pedig a gondozatlanság miatt ledőlt.

Két éve egy helyi fiatal építész vette meg a házat – szerelemből – és az engedélyek birtokában megkezdte felújítását. 2010 tavaszán került

az 1794-es évszám, a stukkódíszes falfülkék felett pedig építészeti tagozatok és virágmotívumok tobzódhatnak. A legszebb a fülkék között megjelenő, szintén a reneszánsz formavilágát idéző, többszínű – szürke

sor a falkutatásra, mely a vártnál is színesebb eredményt hozott. A sarkokon a szőlővenyige kormával színezett, sötétszürke festékekkel készült armírozás, az ablakok körül füles ablakkeretek imitálták az építészeti tagozatokat, a legizgalmasabb rész azonban az ablakok közötti mezőben és a stukkódíszes oromfalon került elő.

A két homlokzati ablak közötti kutatósávban késő reneszánsz virágos ornamentikára emlékeztető, szintén venyigeszürkével festett virágfüzér jelenik meg, melyekből két oldalon egy-egy szilvaforma bojt csüng alá. Az oromfalnak a kutatóablakok alapján megismerhető kifestése igazi csemege. Megjelenik rajta vörössel

és vörös – díszes tulipánmotívum. Ennyit ismerhettünk meg eddig a kutatóablakokból.

Ha sikerülne a homlokzat kifestését szakszerűen feltárni és konzerválni, azzal nemcsak az épület fényét emelnénk, hanem egy eddig szinte teljesen ismeretlen emléksoportról, az érzékeny és nagyon gyorsan pusztuló XVIII. századi külső díszítőfestésekről alkotott ismereteinket is gazdagíthatnánk.

Az épület felújítása most éppen a feltárás költségei miatt – bruttó hétszázezer forint – szünetel. Bízunk benne, hogy a jótékonyági bál segíthet abban, hogy ennek a bájos kis háznak sorsa valóban jobbra fordulhat! ■

KOLOSTOR KÉPEK

SOPRON NYUGATI FELÉN, A BÁNFALVI PATAK FÖLÖTT, A DOMBOLDALON ÉVTIZEDEK ÓTA LEROMLOTT ÁLLAPOTÚ TÖRTÉNETI EGYÜTTES SZOMORÚ LÁTVÁNYA FOGADTA AZ ÉRKEZŐT, AKÁR A KOLOSTORHEGY UTCA FELŐL KÖZELÍTETTE MEG, AKÁR A JÓ IDEIG OMLADOZÓ, AZ 1970-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN HELYREÁLLÍTOTT BAROKK LÉPCSŐN KAPTATOTT FEL. MOST AZ EREDETI SZÉPSÉGÉT VISSZANYERŐ VÁROSKÉP ÉS A BIZONYÁRA MÉG SOKAT VITÁT KIVÁLTÓ, SZÁMOS ELISMERÉST ÉS TÁN ÉPP ANNYI ELLENÉRZÉST IS KIVÁLTÓ MŰEMLÉKI HELYREÁLLÍTÁS ÚJABB PÉLDÁJA ÁLL ELŐTTÜNK, BÁRMELYIK FELJÁRÓT VÁLASSZUK IS.

RÓNA KATALIN

Egykori feljegyzések tanúskodnak arról, hogy Sopronbánfalván, a Pálosok terén, ahol ma a Hegyi templom és a kolostor magasodik, már a XV. században kápolna állt. A zarándokok által gyakran látogatott helyet ugyanannak a századnak az utolsó évtizedeiben Sopron városa

a pálos remetéknek adta. Az új tulajdonosok a régi kápolna helyére új templomot és rendházat emeltek. Ebből a középkori kolostorépületből csekély részletek maradtak fenn napjainkig, amin a magyar történelmet ismerve persze nem lehet csodálkozni.

Az új együttes megépülését követően, alig néhány évtized múltán, a török háborúskodás idején a templom- és kolostoregyüttes rossz sorsra jutott, a Bécs ellen vonuló törökök elől a pálosok elmenekültek, a törökök a kolostort feldúlták, felgyújtották. A dúlás után visszatérő pálosok a XVII. század második évtizedében láthattak csak neki az újjáépítésnek, amely az egykori – és mai – főbejárat homlokzati párkányán lévő fölírat szerint 1643-ra fejeződött be. A rendház 1647-től noviciátusként, utóbb a pálosok filozófiai iskolájaként is működött. 1728-ban súlyos tűzvész pusztított, s a kolostor mai formáját döntő mértékben az azt követő helyreállítás után nyerte el. Pálosok éltek, tanítottak itt továbbra is, mígnem II. József, a szerzetesrendeket felszólító és birtokainak elkobzásáról szóló rendeletével a pálos rendet is eltörölve véget nem vetett ennek 1786-ban.

Több mint egy évszázad telt el, amely alatt hol gazdátlanul állt a kolostor, hol a legkülönbözőbb, az eredetitől igencsak távol eső funkciókat kapott. Volt idő, amikor a brennbergbányai tisztviselők használták, majd helyőrségi kórházként szolgált, mígnem végre sikerült nyugvópont-ra jutnia használatában azzal, hogy a mayerlingi karmelita apácák vették meg, s alakították át rendjük igénye szerint 1892-ben. A szerze-

A könyvtár a templomra néző ablakkal

tesrendek újabb feloszlása miatt aztán 1950-ben nekik is távozniuk kellett. Ezt követően további nehéz esztendőket vártak a sokat látott, sokat szenvedett rendházra, és az sem hozta el a megnyugtató megoldást, hogy a rendszerváltás után rövid időre visszakerült a karmeliták tulajdonába. A néhány éve jelentkező újabb, most már határozott elképzeléssel rendelkező tulajdonos fellépése hozta meg végre a pozitív változást, azt, hogy új funkciót adva a háznak, az épület az értékeihez méltó állapotát visszanyerve fogadhatta a látogatót.

A volt kolostor, ma meditációs ház épületébe a bejárat a templom főhomlokzata melletti, a helyreállítás során ismét megnyitott egykori barokk kori bejáraton át vezet (annak idején a karmelita apácák befalaz-

tatták s áthelyezték, azaz az épületen távolabb nyitattak kaput zárt és szigorú rendjük igénye és akara- ta szerint). A kolostordomb oldalán haladó, egykori Via Dolorosa megmaradt két stációja díszíti a bejáratot.

A tiszta egyszerűséggel kialakított recepciót át belépve a földszinti kerengőbe – illően a ház múltjához – pálos történeti kiállítás fogad.

A négyszer öt árkados kerengő most tizenhét ajtónyílással fordul a quadrum felé. A barokk kerengőből mindössze két ív szolgált kijáratként közlekedésre, a többi ív – a kutatók szerint – ablak jellegű volt, azaz mellvédfallal rendelkezett.

A földszinti kerengő templomfalat érintő folyosószakaszán a meglelt középkori, kőből rakott padlócsatorna és a későbbi gyóntatóablakok láthatók. A helyreállítási munka kivitelezése folyamán került elő a kolostort

és a templomot összekötő, szemöldökgyámos, pálcatagos, gótikus átjáró, valamint egy gótikus ablak. A kerengő második folyosórészéből nyílik a refektórium. A pálos szerzetesek ebédlője 1668-ban készült el. Fakeretes ajtaja fölött ott láthatók a rend címerének jelképei: a két oroslán, a csőrében kenyeret tartó holló és a két pálmafa, amely közrefogja a szerzetes képét. A refektóriumot előbb famennyezet, utóbb fiókboltozat fedte. A feltárás során a vakolás, a fehér meszelés alól előkerültek az 1719-ből származó stukkók, freskók. A datálás a restaurátori feltárás és konzerválás során, a nyugati oldalon, a boltváll fölött vált láthatóvá. A freskókon látható Boldog Özséb, amint engedélyt kér IV. Orbán pápától a rend alapítására, Remete Szent Pál, a boltvállakon pedig a négy egyházanya: Szent Ambrus, Szent Ágoston, Szent Jeromos és Nagy Szent Gergely. Az egykori kolostort az alaprajzi elrendezés, a belső terek kapcsolatainak és kialakításának a lehető legcsekélyebb változtatásával kívánta megújítani a két építész tervező: Magyar Ewa és Pazár Béla. Az egykori szerzetesi cellákból alakították ki a szobákat. Puritán, visszafogott, de mai kényelemmel berendezett helyiségek. A műemléket tisztelő tervezés gondosan ügyelt arra, hogy az új terek kialakításánál semmi se metsszen bele a kereszt- vagy fiókos boltozatba. A földszinten a hitelesség és az örökségi érték megőrzése jegyében látható az egykori karmelita zárdaajtó, a kegytárgy- s misseruha-átadó szekrény, a másik folyosón a korabeli fogadóterbe forduló karmelita átadóhenger. Három lépcsőház nyílik a kerengőből. Az északi folyosón a barokk, a keletin a csigalépcsős, a déli folyosón pedig a XIX. századi lépcső helyére épült új feljáró és lift, ily módon biztosítva a megkövetelt, akadálymentes közlekedést. A tetőtér megközelítéséhez az eredeti forma

megtartásával a két régi lépcsőt is továbbvezették.

A barokk lépcső az első emeleten a kőtárba vezet, s látható az ugyan-csak a felújítás során megtalált egyetlen, középkori sekrestyeablak, amelyről záradék híján nem tudni, vajon milyen formájú lehetett.

(A sekrestyeablak letekintője itt nem látható, az majd kibontakozik a felsőbb szintről). Az emeleti kerengő folyosóról nyílik a templom-térbe a most feltárt betekintőablak. A földszinti refektórium fölött helyezkedik el a noviciátus vésett ács-csillagok és sarkantyútagos profil díszítette mestergerendás, famenynezetes nagyterme, amely a kolostor egykori főiskolai szerepéhez méltón ma is előadó-helyiségként, közösségi alkotótérként, alkalmi rendezvények, koncertek színhelyként, kiállítóteremként működhet.

A harmadik szint, a padlástér különlegessége a könyvtár a templom falához csatlakozó szárnyban, a templomhajóba nyíló, hatalmas gótikus ablakokkal. A barokk kori kolostor építkezésekor befalazott ablakokat 1956-59-ben *Szakál Ernő* tárta fel. A töredékekből rajzolta meg a feltelezett mérműveket, amelyeket ki is faragtak az ablakok kibontásának reményében. Újabb fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a magyar műemlékhelyre-állítások sokak

által emlegetett, múlt századi „aranykora” idején megalkotott kőrácsok, amelyek meglehet, ugyancsak

„A műemlékvédelem nem lehet csupán öncél egy társadalomban. A műemlékvédelem csak eszköz lehet: méghozzá a múltban gyökerező jövő építésének eszköze. Ezt a célt sikerült itt egy használaton kívüli, mondhatni pusztulásra ítélt, ámde rengeteg emléket és értéket őrző épület értő felújításával, szakszerű műemléki helyreállításával elérni.”

művészettörténeti ellenérzéseket is fölvetnek, a helyükre kerüljenek. A nyitott fedélszék alatt a padlástér déli szárnyába került a tágas kiállító- és rendezvénytér, a nyugatiba a csoportos meditációs helyiség. S mit mond a házról a műemlék-

felügyelő, aki végigkísérte a munkát az építési engedélykérésről az építkezés megkezdésén át a jelen állapotig? A szó *Veöreös Andrásé*.

Hat éves műemlék felügyelői munkásságom eddigi legnagyobb sikere a sopronbánfalvi kolostor felújítása. A végeredményből egyértelműen látszik, hogy a hely szelleme megérintette a munkában részt vevőket. A munka folyamán számos olyan eset volt, amikor az építetői döntés az olcsóbb vagy gyorsabb műszaki megoldással szemben az értékek megőrzésének irányába billent. 2006. március 16-án érkezett irodánkhoz a kolostor felújítására irányuló kérelem. Az engedély kiadása után évekig nem történt semmi. Az építési engedélyt meghosszabbítottuk. A munkálatok megkezdését városszerte nagy érdeklődéssel várták. Sokan kérdezték, mikor kezdődik a felújítás, mi lesz az épületben? Végül 2009 nyarán kezdődött meg az igazi munka. Az építkezés nagyságrendje megkövetelte a heti rendszerességű műemlék felügyelői jelenlétet. A munkálatok során tulajdonképpen alig voltak vitás helyzetek, a munkában részt vevő szakemberek – *Magyar Éva* és *Pazár Béla* építész tervezők, *Dávid Ferenc* művészettörténész szakértő, műemléki

A refektórium

konzulens, *Balázsik Tamás* művészettörténész, *Nemes András* kutató, *P. Holl Imre* műszaki ellenőr, a kivitelező és alvállalkozói, valamint az építető képviselői – jelentették a garanciát az értékek megőrzésére. Csak ismételni lehet: a hely szelleme megérintette a munkában részt vevőket és az eredmény önmagáért beszél: a valóban színvonalasan helyreállított épület jól szemlélteti a műemlékvédelemnek és azon belül az egyik nagyon fontos eszközének, a műemlék-helyreállításnak a lényegét. Mert miről szól a műemlékvédelem? A műemlékvédelem nem lehet csupán öncél egy társadalomban. A műemlékvédelem csak eszköz lehet: méghozzá a múltban gyökerező jövő építésének eszköze. Ezt a célt

Veöreös András
Fotó: *Bélavári Krisztina*

sikerült itt egy használaton kívüli, mondhatni pusztulásra ítélt, ámde rengeteg emléket és értéket őrző épület értő felújításával, szakszerű műemléki helyreállításával elérni. A romos, gazdátlan kolostor most a mai igényeket messzemenőig kiszolgálni képes, pihenést biztosító, vonzó épületté vált. Remélem, hogy a folyamat más helyszíneken is folytatódik: a beruházó több, felújításra váró épülettel rendelkezik, és különösen remélem, hogy a kutatáson, értékmérésen alapuló épülethasznosításnak; a bánfalvi pálos-karmelita kolostor helyreállításának és méltó hasznosításának példája követőkre talál.

- vezető tervezők:
Magyar Éva, Pazár Béla
- művészettörténész szakértő, műemléki konzulens: *Dávid Ferenc*
- művészettörténeti kutatás:
Balázsik Tamás (KÖH)
- régészeti feltárás:
Gabrieli Gabriella, Nemes András (Soproni Múzeum)
- generáltervező:
MNDP Építőművészeti Kft.
- műemléki felügyelő:
Veöreös András (KÖH) ■

▲ *A címer a refektórium ajtaja fölött*
▼ *A lépcsőfeljáró s a középkori sekrestyeablak*
Fotók: *Hack Róbert*

A KÖVEK HELYE

NAGY GÁBOR

Meleg nyári nap, késő délután, mikor már enyhül a hőség. A beállványozott templom előtt állok, a munkások most mentek el, munkájuk eredménye ott fekszik az állványzat előtt a földön. A templom falzatából kiemelt gyönyörű, majd ezeréves faragott kövek. Nézem őket a nagy csöndben, mintha szépen barázdált öreg arcok lennének, akik nem szoktak sokat beszélni, de akiken kirajzolódik a megélt idő. A szépséges kezdetek, a szinte paradicsomi állapot, mikor ezek a kövek az igazi helyükön voltak, az ercsi monostor falaiban, bizonyítván a román kori magyar építészet nagyszerű színvonalát. Aztán a dicsőséges évszázadok után jött a török, a pusztulás, a szétszórás. Részben a helyi erdész-, révész- és kertészház falaiban, részben a szigetújfalu templom falaiban lett bujdosós új helyük. Megalázó módon, mert mint a bűnös halottat, akit arccal lefelé temetnek, ezek a kövek is leginkább faragott részükkel befelé állnak, mert így könnyebben létrejön a rendes, sima homlokzat. Majd újabb évszázadok titkos rabságban, míg nem a templom 1949-es helyreállításakor előkerült néhány faragott töredék, ezek a kövek menekült státusba kerültek, múzeumi gondoskodással.

Eljutottunk a 2010-es esztendőhöz. A gyülekezet a templom teljes tető- és homlokzatfelújítását határozta el. És amit várni lehetett, az tényleg úgy is volt. A levert vakolat alól egy gyönyörűségeket szövet került elő, mintha a homlokzatot nem is építették, hanem horgolták volna. Ha a tudományos teljességet nézzük, akkor az egész templomot le kellett

volna bontani, ha meg a kivitelezői szerződés határidejét, akkor meg néhány fotó, és kész. A közös erőfeszítés és a megértés végül azt eredményezte, hogy tizenegy követ sikerült a falzatból kiemelni. És akkor ott álltak a kövek az állványzat előtt, néztem őket, ők is engem, és éreztem a nagy kérdést. Mi lesz most? Egy újabb menekült státus valamely múzeum raktárában, esetleg kiállítótermében, vagy egy igazi letelepedési engedély ott, ahol már ennyi évet megéltek. Valahol máshol, vagy ott, ahol az ottaniak sajátjuknak tekintik, ahol otthon lehet lenni. Csak álltam, néztem a köveket, és közben a válasz egyre erősebben fogalmazódott meg bennem: ezeknek a köveknek itt van a helyük! De mi van, ha ezt csak én, vagy csak néhányan gondoljuk így? Ezt elsősorban a gyülekezetnek kell így éreznie. Félelmem szerencsére teljesen alaptalan volt. *Brezina Károly* esperes-plébános úr az egyházközség nevében az első perctől támogatásáról biztosított, megteremtve azt a nem túl általános érzést, helyzetet, hogy hivatalosok és helyiek ugyanazt gondolják. Így hát nem volt más hátra, mint megtervezni és megvalósítani a kőfaragványok bemutatását. A kérdés csak az, hol és hogyan? A templom környékén nem volt alkalmas hely. Maradt a templom. Az egyszerűbbnek tűnő, a templomhajlón kívüli helyek sajnos nem voltak alkalmasak. Az előtér-toronyaljja, amelyre a külsővoti templomban *Máthé Géza* által tervezett kőbemutatás szép példát mutatott, foglalt volt. Az altemplom nem felelt meg a méltó környezet kritériumának. Maradt tehát a temp-

lomtér. Ez persze erősen megnövelte a tervezés felelősségének súlyát. A hely aztán szinte adódott. A templomtér első csehsüveges mezőjének déli oldalkaréjos falzatában állt egy pad. Egy oda nem illő, valahonnan odahozott pad. Mintha egyszerűen csak foglalná a helyet, a kövek helyét. Az elhelyezésnél, az installációnál nem lehetett a szokványos falhoz rögzített konzolos megoldást alkalmazni, mert akkor a még nem ismert, de biztosan ott lévő köveket roncsolnánk. Így hát önhordó szerkezetet kellett tervezni. Hítem szerint egyszerű formai megjelenéssel, amely nem akar dominálni a templombelsőben. A négyzetet választottam kiindulásnak, az elemek 12x12 cm-es keresztmetszetűek, és az installáció vonalrajzában is megjelenik ez a forma. Az már szinte magától értetődő volt, hogy mindez fából készüljön. A végső kialakításhoz *Brezina* atya észrevételei is hozzájárultak.

Ezután már csak a megvalósítás volt hátra. Amihez kellett a Hivatal részéről *dr. Tamási Judit* nagyvonalú támogatása, *Kollár Tibor* segítségével és nem utolsósorban *Vígh Tibor* munkája, aki ugyan építési vállalkozónak mondja magát, de én szeretném építőmesternek hívni, mert ebbe a történetbe inkább ez illik.

Nem volt egyszerű ezt a méretes állványzatot a helyszínre vinni, a több száz kilós köveket elhelyezni, de amikor az utolsó faragványokat is felrakták, többen érezhettük ott, ezek a kövek a helyükre kerültek, és büszkén hirdethetik ezeréves történelmünk, kultúránk megtartó erejét. ■

Ahogy az ANTIKVÁRIUS látja

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI TÖRVÉNY ÉRTELMEBEN AZ ÖTVEN ÉVNÉL RÉGEBBI MŰTÁRGY – PIACI ÉRTÉKÉTŐL FÜGGETLENŰL – KIVITELI ENGEDÉLYKÖTELES, HA TULAJDONOSA KÜLFÖLDRE AKARJA VINNI. AZ ÜGYINTÉZÉS ÉS AZ ENGEDÉLYEZÉS A KÖH MŰTÁRGYFELÜGYELETI IRODÁJÁNAK A FELADATA. A MŰTÁRGYKIVITELI RENDSZERRŐL, A TAPASZTALATOKRÓL BŐSZE ÁDÁMMAL, A MAGYAR ANTIKVÁRIUSOK EGYESÜLETÉNEK ELNÖKÉVEL BESZÉLGETÜNK.

KŐSZE GHY-PUSKA ILDIKÓ

Úgy gondolom, hogy antikváriusként kellő tapasztalatot szerzett, így véleményt is alkotott a 2009 októberében bevezetett műtárgykiviteli rendszerrel kapcsolatban. Vajon az egyablakos ügyintézés bevezetésével tényleg egyszerűsödött a folyamat? Segíti-e a munkát, hogy a kiadott engedély tíz évig érvényes?

Akár műkereskedő, akár intézmény, akár magántulajdonos szeretne műtárgyat külföldre vinni, a jelenlegi rendszer a hosszú éveken keresztül működő, korábbival összevetve, mindenképpen könnyebbséget jelent az ügyfél számára. A mai világban, amelyben tombol a bürokrácia, feltétlen előrelépés, hogy a Műtárgyfelügyeleti Iroda magára vállalja az egyeztetést a szakértővel, a szakvéleménykérést (amennyiben szükség van rá). Különösen akkor van jelentősége az egyablakos ügyintézésnek, ha a kérelmezőnek többféle tárgya van, melyekkel több közgyűjtemény kellene felkeresnie. Nem beszélve arról, hogy a különböző intézmények más-más módon intézték a kiviteli ügyeket, ehhez egy műtárgytulajdonos nehezen tud alkal-

mazkodni. A tíz évre szóló engedély elsősorban a kereskedőknek jelent előnyt.

Mindezen pozitív változások mellett azonban meg kell jegyezni, hogy az új műtárgykiviteli rendszer kom-

„Az illegális kivitel nem magyar »talál-mány«. Amikor külföldi konferenciákon, egyéb könyves rendezvényeken veszek részt, és a kiviteli engedélyekről esik szó, a szakmabeliek csak mosolyognak.»

munikációja nem megfelelő, úgy tapasztaltam, hogy a műtárgytulajdonosok általában nem tudják, mit kell tenniük, ha tárgyakat külföldre szándékoznak vinni. Csak azok tudják, akik maguk igyekeznek tájékozódni, végigbongészik a jogszabályokat, vagy megpróbálnak eligazodni

a KÖH honlapján. Lehetséges, hogy a képzőművészeti galériák több ismerettel rendelkeznek, az antikváriusok az első kiviteli ügyintézésig általában nincsenek tisztában a teendőikkel, pedig hasznos lenne, ha a külföldi vevőket is tájékoztatni tudnák. Javasolom egy kulturált formájú szórólap elkészítését, mely három nyelven tartalmazná a műtárgykiviteli ügyintézésrel kapcsolatos tennivalókat. Ezt az antikváriusok bekeretezve ki tudnák függeszteni üzletük falára, hogy kereskedő és vevő egyaránt hozzájusson a szükséges információhoz. A sok jó mellett, melyet az új műtárgykiviteli eljárás hozott, ezt az egyetlen kritikát tudom megfogalmazni.

Az ügyintézés egyszerűbbé tétele következtében, véleménye szerint, csökkent-e az illegális kivitel?

Logikusan következne az egyszerűbb ügyintézésből, hogy a műtárgytulajdonosok szívesebben választják a legális utat, de ennek ellenkezőjéről is tudok hazai és nemzetközi példákat hozni. Ismereteim a könyvtári dokumentumokra korlátozódnak, szerintem ezeknek kb. 90 százalékát illegálisan hozzák-viszik, akár

tisztában vannak a jogszabályokkal, akár nem, akár egyszerű az ügyintézés, akár bonyolult. Gondolt-e valaki az internetes könyvkereskedelemre? Fel sem tudjuk mérni, mekkora az antikvár könyvforgalom az Európai Unióban. Ugye, azt senki nem gondolja komolyan, hogy egy 1959-ben nyomtatott, akár 5000 forintot érő könyvért bárki is kifizet 7200 forintot, hogy szabályosan értékesíthesse azt postai úton, mondjuk, Erdélybe?! Nem gondolom tehát, hogy az egyszerűbb ügyintézés csökkentette az illegális kivitelt, de ehhez hozzájárul az is, hogy a szakmának nincs elég információja az eljárásról. Az illegális kivitel nem magyar „találmány”. Amikor külföldi konferenciákon, egyéb könyves rendezvényeken veszek részt, és a kiviteli engedélyekről esik szó, a szakmabeliek csak mosolyognak. Persze nem egész könyvtárak kiviteléről van ilyenkor szó, hanem egy személyaútóban elhelyezhető mennyiségéről. Tegyük hozzá, hogy általában

nincs is ebből probléma. Ismerek olyan nemzetközi esetet is, amikor három német antikvárius vitt a londoni könyvvásárra könyveket, kiviteli engedély nélkül. A francia határon feltartóztatták őket, ám egy röpké óra elteltével tovább is mehettek, mivel azalatt „magasabb szinten” megoldódott a probléma. Persze nem ez az ideális megoldás.

Mi történik külföldön azzal, akinek nincsenek olyan jó összeköttetései, mint az említett német antikváriusoknak?

Mivel a külföldi szabályozás értékhez kötött, könyvek esetében nagyon ritkán fordul elő, hogy nem kereskedő olyan értéket akarna engedély nélkül külföldre vinni, hogy azért feltartóztathassák, majd megbüntethessék. Magyarországon viszont lehetséges, hogy egy „rosszkar nyomtatott”, tehát 1960 előtti kiadású könyv miatt megállítanak valakit, sőt, ha nagyon szigorúan értelmezzem a törvényt, kulturális javakkal való visszaéléseért akár két év szabadságvesztéssel is sújtható.

A Btk. 216/B § szerint három évvel. A vétség visszaélés kulturális javakkal. Amikor kiviteli engedély nélküli szállítmány miatt a vámosok megkeresik a Műtárgyfelügyeleti Irodát, akkor állásfoglalást kérnek, hogy a tárgy a kulturális javak körébe tartozik-e.

És akkor visszakérdezek: egyáltalán hol tud az ember tájékozódni, mi tartozik a kulturális javak körébe?

A meghatározás, bár maga a fogalom elég tág, de megtalálható a 2001. évi LXIV. törvény 7. § 4. pontjában.

Azt tapasztaltam, hogy a szolgálatot teljesítő vámtisztviselők nincsenek tisztában a jogszabályokkal, úgy tudták, hogy a 100 évnél régebbi kulturális javak tartoznak a kiviteli engedélyköteles tárgyak sorába.

A tárgyaként, tárgyegyüttesekként fizetendő 7200 forintos kiviteli engedélyezési díj [14/2010. (XI. 25.) NEFMI rendelet] sok esetben nincs

arányban a kivitelre szánt könyv értékével. Úgy gondolom, hogy a 2009. évi LVI. törvény megalkotásakor az 50 éven is, az értékhatár-nélküliségben is változtatni kellett volna, a jogkövető magatartás érdekében.

Milyen szabályozást látna, ha nem is optimálisnak, de a jelenleginél lényegesen jobbnak?

Nekem két verzióm van. Az egyik utópisztikus, valószínűleg sohasem fog megvalósulni, egyébként is csak az antikváriusokra vonatkozna, mert szerintem elenyésző azon tulajdonosok száma, akik üzleti célból ki akarják csempészni a könyvüket az országból. Ahhoz ugyanis, hogy mi, hol, mennyit ér, szakmai ismeretek kelljenek. A megoldás szakmai együttműködés lenne a Magyar Antikváriusok Egyesülete és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal között. Azok az antikváriusok, akik az Egyesület tagjai, kapjanak bizalmat a Hivaltól, hogy nem visznek külföldre olyan tárgyakat, melyek a magyar kultúra szempontjából fontosak, védendők. Készülhetne írásos megállapodás a feltételekről. Az antikváriusok és az örökségvédelem szempontjai nem ellentétesek. A kereskedőknek is az az érdekük, hogy a magyar és a nívós külföldi könyveknek itthon legyen piacuk. Annál is inkább, mert ily módon megkímélnénk magunkat a külföldi értékesítés nyűgétől. Ebből természetesen nem lehet törvény, mert a magyar törvényalkotás célja, hogy mindent lefedjen, szabályozzon.

A másik verzió egy írásos javaslat a kiviteli jogszabályok módosítására, melyet a Magyar Antikváriusok Egyesülete eljuttatott a kulturális államtitkár úrhoz. Az Egyesület nem ért egyet az 50 év korhatárral, mivel vannak olyan tárgytípusok, amelyekben az 50 évnél fiatalabb dokumentumoknak is engedélyköteleseknek kellene lenniük, másoknál viszont rendkívül kevés az 50 év. A javaslat szerint a régi könyvekkel, régi nyomtatott térképekkel, sokszo-

rosított grafikákkal kapcsolatban engedélykötelesek lennének mindazok a kulturális javak, amelyek 1850 előtt készültek, és értékük meghaladja a 2000 eurót. Régi fényképek, filmek, valamint kéziratok (levelezések, térképek, zenei partitúrák stb.) esetében engedélykötelesek lennének mindazon magyar vonatkozású dokumentumok, amelyek a magyar kultúra szerves és elválaszthatatlan részei korra való tekintet nélkül, feltéve, ha értékük meghaladja a 2000 eurót. A javaslat tartalmazza még, hogy a fenti szabályozás hatálya alá ne tartozzanak azok a kulturális javak, amelyek korábban nyilvános árvéren szerepeltek, és nem védettek.

A felvázolt javaslatoktól függetlenül szükségesnek tartom a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és az Antikváriusok Egyesülete közötti folyamatos szakmai együttműködés kialakítását, a problémák megbeszélését. Különösen azért tartom ezt fontosnak, mert nem tudni, meddig kell a törvénymódosításra várni. Fontos lenne, hogy ebben az együttműködésben harmadikként részt vegyen az Országos Széchényi Könyvtár, mivel szükség esetén ők adnak szakvéleményt a kivételre szánt tárgyakkal kapcsolatban, úgy tudom, kottákkal kapcsolatban a Zeneműtár vezetője az illetékes. Azért találok megfelelőbbnek a folyamatos együttműködést, mert így már előre tudná minden érintett, így a szakértő intézmény is, hogy mikorra kell átneéznie egy nagyobb anyagot, nem hirtelen kapna több száz tételes listát. Jónak tartanám azt is, ha az antikváriusok által benyújtott javaslatot is megvitathatná a három fél, függetlenül attól, hogy az államtitkár úr mit készül tenni. Elképzelhetőnek tartom, hogy a három félnek sikerül egy olyan tervezetben megállapodásra jutni, amit Szócs Géza államtitkár úrnak együttesen be lehetne nyújtani. ■

VILÁGHÁLÓN

A LENGYEL HÁBORÚS VESZTESÉGLISTA

A LENGYEL KULTURÁLIS ÉS NEMZETI ÖRÖKSÉG MINISZTERIUM ÚJ HONLAPOT ALAPÍTOTT A LENGYELORSZÁGI GYŰJTEMÉNYEKBŐL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ SORÁN ELTŰNT MŰKINCSEK RESTITÚCIÓJA, VISSZASZERZÉSE ÉRDEKÉBEN. A HONLAP CÍME: „OBJECTS LOST DUE TO THE WORLD WAR II”, [HTTP://KOLEKCJE.MKIDN.GOV.PL/](http://kolekcje.mkidn.gov.pl/).

BUZINKAY PÉTER

Az angol nyelvű honlapon általános tájékoztatást kaphatunk a második világháborús lengyel műkincsvesztésről, a visszaszerzés érdekében tett lengyel erőfeszítésekről, az elért eredményekről, és nem utolsósorban a még továbbra is keresett művekről, fényképpel, leírással részletes adatokkal, melyek alapján egy-egy mű a felbukkanásakor egyértelműen beazonosítható. Az adatbázisban szemezgetve nemcsak a régi lengyel gyűjteményekről, az egykori lengyel műkincsállományról kaphatunk egy vázlatos, de átfogó képet, hanem a „RECOVERED”, azaz „MEGKERÜLT” megjegyzéssel ellátott műtárgykartonok alapján a munka értelméről, eredményeiről is.

A fenti hírnek egy örökségvédelemről szóló hírlevélben önmagáért is helye volna, de nem kerülhetjük meg a kérdést: mi a helyzet e téren minálunk? Hiszen sokban hasonló földrajzi, gazdasági lehetőségeink és történelmünk okán jogos az összehasonlítás. És ez áll nemcsak a műkincsállományunkra, a második világháborús veszteségeinkre, a szocializmus időszakában – a szovjet műkincsszákmány miatti – kötelező hallgatásra, de az 1990 óta le-

telt időszakra, és az elért eredményekre, azaz magára a munkára is. E téren sajnos azt kell lássuk, már itt is jócskán lemaradtunk. Nemcsak a jelenséget, a veszteségeket bemutató magyar és angol nyelvű honlapunk nincsen, hanem a veszteséglistánk, a második világháborús restitúciós adatbázisunk is látthatatlan, külső fél számára elérhetetlen. De – a téma iránt érdeklődő – ennél lehangolóbb képet kap, ha a dolognak utána akar járni: a témának még igazi gazdája sincs, aki az ügyeket összefogná, az adatbázist egységesen vezetné, a kutatás és a restitúció, a visszaszerzés terén elért eredményeket közzétenné, az ügyet bel- és külföldön képviselné. Bízunk benne, hogy az új kormányzat itt is akar lépni, s legelőször is meghatározza és nyilvánvalóvá teszi, hogy mit és hogyan kíván e téren tenni: mik a kitűzött célok, melyik intézménynek mi a feladata, hogyan kell együttműködjön a kulturális ágazaton belül és azon kívül, hogyan és mit kell az ügyben a nyilvánosság elé tárni, akár rendezvényeken, akár kiadványokban, vagy akár a világhálón. ■

MŰEMLEKI REVÍZIÓ VESZPRÉM MEGYÉBEN

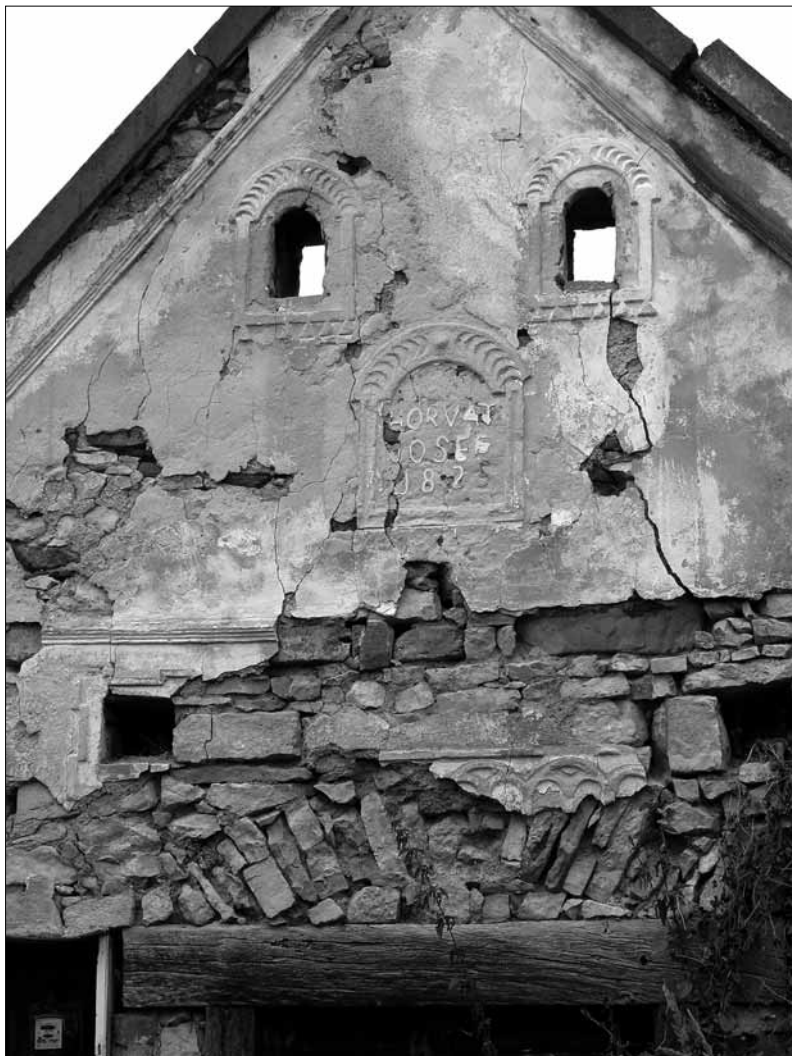
VESZPRÉM MEGYE AMELLETT, HOGY AZ EGYIK LEGNAGYOBB MŰEMLEKSZÁMÚ, AZ EGYIK LEGÉRTÉKESEBB ÉS LEGVÁLTOZATOSABB MŰEMLEK-ÁLLOMÁNYÚ MEGYÉNK IS. EZEN EMLÉKEK SZÁMBAVÉTELE EGYÜTTAL AZZAL IS SZEMBESÍT, HOGY MILYEN TEKINTÉLYES AZON ÉPÜLETEK SZÁMA, AMELYEKNEK SZINTÉN A VÉDETT EMLÉKEK SORÁBAN LENNE A HELYE.

BALÁZSIK TAMÁS

Veszprém megye műemlékeinek 1998-ban indult revíziója 2005-ben gyorsult fel, kifejezetten az emlékananyag kötetbe rendezésének céljával. Az anyag egy részét, amelynek elkészítéséhez nagy segítséget nyújtott az azóta megszűnt Keszthelyi Regionális Iroda, az MKDK 2010 elején átadta ellenőrzésre és kiegészítésre a Felügyeleti Igazgatóságnak, hogy aztán mihamarabb beépülhessen a nyilvántartási adatbázisba. Ennek a felügyeleti felülvizsgálatnak azért is különös jelentősége lehet, mert az anyag összeállításánál a revizorok által 1998-2000 körül elkészített revíziós lapokból dolgozhattunk, magunk pótolva a hiányok egy jelentős részét, illetve

rögzítve a revízió óta bekövetkezett változásokat. Nehezítette a munkát, hogy az esetek jelentős százalékában nem álltak rendelkezésünkre földhivatali térképek, illetve nem megfelelő térképeket szereztek be a revíziós munka megtervezésekor, minthogy csak az utolsó műemlékjegyzék és az akkoriban még kezdetlegesebb adatbázis sokszor hibás adataiból tudtak csak kiindulni. A jogalkotói szándék tisztázására koncentráló munkánkat nehezítette az is, hogy a védelem alá helyezéskor a mai elvárásokhoz viszonyítva pontatlanul határozták meg, azonosították a védeni szándékozott ingatlant, s ez az idő múlásával meg lehetős kuszaságot eredményezett.

Mindezek ellenére az összeállított anyag, minthogy a helyszíni tapasztalatok alapján született, értékes kontrollját jelenti az azóta elkészült, az eredeti jogforrásokat feltáró és térképekkel kiegészített nyilvántartási adatbázisnak (RMI-nézegető, közismertebb nevén – Szent Ivóról elnevezve – Ivo) és viszont. Az emlékek nagy számának és a műemlékek típusgazdagságának következménye, hogy a problémás esetek száma is tekintélyes, különösen a külterületi magántulajdonú ingatlanok körében. Bár a Nyilvántartás a hibás adatok és azonosítások jelentős részét ki tudta szűrni, a helyszín ismeretében pontatlanságokat, téves azonosításokat az új nyilvántartás anyagá-

ban is regisztrálhatunk. Ezekben az esetekben feltűnő, hogy hiányzik az eredeti jogforrás, illetve az utalás, hogy mi alapján született az azonosítás. Balatoncsicsó külterületén pl. a 8851-es törzsszámhoz rendelt, az 1990-es jegyzékben szereplő helyrajzi szám is már valószínűleg hibás volt, s ennek aktualizálása következtében szerepel a törzsszámhoz rendelve a 0226/3-as helyrajzi szám, ami azonban egy vadonatúj épület helyrajzi száma. Ugyancsak vadonatúj épület helyrajzi száma a 8854-es törzsszámhoz rendelt 0226/5.

Az adatbázis egyik – nagyobb-részt külső okra visszavezethető –

„szépséghibája”, hogy a helyrajzi számokon alapuló, egyre pontosabb nyilvántartáshoz az utca-hátszám szerinti azonosítás kevésbé tud felzárkózni: a tapasztalatok azt mutatják, hogy az önkormányzatok – amelyek a címnyilvántartásért felelősek –, gyakran nincsenek tisztában azzal, egy adott helyrajzi számhoz milyen utca-hátszám tartozik. Pl. Badacsonytomajban a 023/12-es helyrajzi számon található zirci apáti nyári rezidencia címe, az önkormányzat jegyzője által kérésünkre megküldött adat szerint, Római utca 211. 213. 215. és 217. míg az épületre újonnan felhelyezett hátszámok szerint

Balatoncsicsó, Kis-földek, Hrsz. 1175

205., 207., 209. Ezzel szemben az RMI-nézegetőben az épület a Badacsony utca 104. (Római utca 28.) cím alatt szerepel. A másik „szépséghiba”, hogy az RMI-nézegetőhöz mellékelt térképeken nem követhető a települések aktuális közigazgatási határai. Ennek következtében állhatott elő pl. az a helyzet, hogy a községhatár közelében álló sóstó-káli templomrom a műemléki adatbázisban Kővágóörsnél található, a régészeti adatbázisban – feltehetően az 1966-ban megjelent Magyarország Régészeti Topográfiája I. kötetének besorolását követve – pedig Köveskálnál szerepel.

A védési joganyag elkészítésekor elkövetett pontatlanság következményének példaként említhető, hogy esetenként nincsenek összhangban a védési anyagban nevesített épületek a védetté nyilvánított helyrajzi számokkal (pl. az ajkai bányászati múzeum). Máskor a védett helyrajzi számon található értékeknek csak egy része nevesített. Így pl. Veszprém-ben a Pajta utca 12. számú (2245-ös helyrajzi számú) telken csak a kerti házat és pincelejáratot nevesíti az 1990-es műemlékjegyzék (műemléki törzsszám: 4688), a szintén nagy értékű, négy-négy pillérre boltozott, egykor a káptalan birtokában lévő istállót nem, míg az RMI-ben csak a pincelejárát szerepel.

A nyilvántartási adatbázis állapotán műemlékek sorsa múlik. Az adatok pontatlansága, vagy hiányossága, illetve ezen eshetőségek figyelmen kívül hagyása miatt semmisült meg Badacsonytomajban az 5118-as törzsszámú, az 1990-es jegyzékben utcanévvel és hátszámmal, valamint helyrajzi számként az egykor használt telekkönyvi betétszámmal azonosított épület.

A nyilvántartás pontatlanságának egyik típusa a műemlékek „vándorlása”. A 10076-os törzsszámú lakóépület (Bedécs-ház) a felsőörsi, és

nem a balatonalmádi 1296-os helyrajzi számon keresendő. Az Ajkában olvadt Bakonygyepes *hajdani* 19-es helyrajzi számú ingatlana sem azonosítható Ajka *jelenlegi* 19-es helyrajzi számú telkével. Egyelőre megoldatlan a somlóvásárhelyi kolostorrom helyének azonosítása is. Az 1990-es műemlékjegyzékben megadott helyrajzi számok a kolostorromként (műemléki törzsszám: 4967) egy kielégítő állapotú, „L” alaprajzú, földszintes, értékes barokk épületet azonosítanak a katolikus templomtól keletre, amely mellett Esterházy Károly monogramjával ellátott, az 1760-as években gyártott téglákat találtunk. Ezzel szemben a kolostor az 1964-es fényképek szerint emeletes épület volt, az ugyanekkor készített leírás szerint „oblongum” alaprajzzal, amelynek délnyugati homlokzatán valaha faszervezetű folyosó állhatott, és amelyről a helyiségek nyíltak. Nyugati végében lépcső nyomai látszottak, továbbá az akkor még fennmaradt helyiségeiben és a pincében csehboltozatok voltak. Sajnálatos módon, a településen ma nem található olyan épület, amellyel a leírást összefüggésbe lehetne hozni, sőt a Somlóvásárhelyen ma élő legidősebb emberek sem tudták felismerni a nekik fényképen megmutatott romot.

Némiképp hasonló eset lakóházak esetében, hogy az idő közben értékét veszített műemlék törzsszámát egyszerűen „áttették” egy szomszédos vagy közeli, még értéket hordozó épületre. Addig, amíg a műemléki védettség a tulajdonos számára előnyt is jelenthetett egy esetleges helyreállítás anyagi támogatása vagy az egykor rendszeresen folyósított fenntartási átalány formájában, ez nem is okozott feltétlenül konfliktust. Mára a helyzet a direkt támogatások megszűnte következtében azonban gyökeresen megváltozott...

A feltáró munkának köszönhetően sokszor rég elfeledett műemlé-

kek kerülnek újra látókörünkbe. Az ábrahámhegyi 5150-es törzsszámú présház műemlékkénti azonosításának legkorábbi forrása az adattári karton, illetve az azon szereplő fotó, valamint 1960 körüli bejegyzése – amelyen azonban utólag átírták az utcanevet és a házszámot. Az épület ezzel az új utcanevvel és házszámmal került be az 1990-es műemlékjegyzékbe, helyrajzi szám nélkül. Mindazonáltal a Népi Építészeti Archivum 1960-as évekbeli településképi értékvizsgálatának anyagában kutatva sikerült beazonosíta-

nunk az eredetileg védeni szándékozott épület helyét és adatait. Ez esetben az archív fényképek egybevetése segítette az azonosítást. A balatonakali Fenyehegyen lévő 5381-es törzsszámú épület esetében fénykép híján az egykor készített leírás elemzése vezetett a műemlék azonosításához, amely műemléknek különleges sajátossága, hogy maga Illyés Gyula mentette meg a pusztulástól az 1960-as években.

Balatonudvari, Szőlőbegy 71. Hrsz. 1076/6

A revízió eredményeként sokszor találkoztunk olyan esetekkel, amelyek rendezése mielőbbi jogi aktust, új műemléki védési eljárást igényel. Valószínűleg országos viszonylatban is páratlan a műemlék kispáti Szent Kereszt-kápolna és külön törzsszámon védett műemléki környezetének esete. A Szent Kereszt-kápolna műemléki környezeteként ugyanis a jóval távolabb lévő és műemléki védelem alatt nem álló diskai Szent Antal-kápolna körüli helyrajzi számokat védték le 1967-ben.

A műemlékek helyrajzi azonosításának minősített esetei az erdőségek belsejében álló templomromok, amelyek helyzetének, helyrajzi számának meghatározását megnehezítheti, ha olyan kisméretű parcellán állnak, mint a körülöttük lévő (pl. a Pula melletti tálodi kolostorrom). Ezek helyzetének meghatározását 2009 végétől a Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ munkatársainál rendszeresített GPS-készülékek segítik.

A műemlékek revíziójának ideálishoz közelítő esetben egyfajta tekintést is kell biztosítani a nem védett épületállományra, amelyből a „természetes” fogyás – természeti katasztrófa, településrendezés (pl. Veszprémben az 1970-es években a Kossuth utca 22., 44., Pápán az 1980-as években a Petőfi utca 14., 16., 18. lebontása), a tulajdonos engedély nélküli beavatkozása, a tulajdonos gondatlansága, felügyeleti intézkedés hiánya stb.- miatt csökkenő számú műemlékállomány gyarapítható és gyarapítandó.

A középkori emlékek tekintetében adósság az uzsaszentléleki pálos kolostor műemléki védelme, de ugyanebbe a kategóriába tartozik a Balatoncsicsó külterületén található herendi templomrom, amely tulajdonképpen egy nagyobb részt föld alatt lévő egyenes szentélyzáródású Árpád-kori templom dongaboltozatos szentélyének északkeleti sarka, a Köveskál területén nyilvántartott palotarom, Balatonakali területén a ságdörgicsei templomrom, Zircen az ún. kistemplom romja és a Balatonhenye területén található ún. Margit-kerti romok, bár ezek az értékek legalább régészeti védelem alatt állnak. Jelentős értéket képvisel a XVIII. századi eredetű major-ságok épületállománya (Vigántpetend és Bakonyság: Esterházy-major, Nagyvázsony: Zichy-major). A csabrendeki Karátson-kúriának stukkós boltozataira tekintettel járna ki a védelem. Ugyanakkor a Sáskához tartozó dabosi templomrom közelében álló Hertelendy-kastély gyakorlatilag elpusztultnak tekinthető, az építészeti kialakítása alapján feltehetően XVII. századi eredetű szentkirályszabadjai Rosos-kúria életveszélyessé nyilvánított állapota miatt

pedig lebontás előtt áll. A „népi” kategóriába sorolható épületek a megye jelentős részén elterjedt, tartósabb kőépítkezésnek köszönhetően archaikusabb jellegűek, konzervatívabbak, mint az ország egyéb területeinek ilyen típusú történeti épületállománya. Különösen figyelemre méltók a lakóházakhoz tartozó istállók, amelyek ezen épületek gyakran legigényesebb kialakítású épületszerkezetei, és amelyek közül alig találunk védetteket, annál több pusztulófélben lévő vagy elpusztultat. Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a védetté nyilvánítások mellett mihamarabb el kellene készíteni a történeti épületállomány kataszterét és a legértékesebb épületek dokumentációját, hogy legalább emlékek fennmaradjon az utókor számára. ■

A fotókon a nem védett épületek-ből látunk válogatást.

*Dörgicse, piarista birtokközpont
Hrsz. 316.*

Fotók: Balázsik Tamás

TEMPLOM A KÖZÉPKORI PERKÁTÁN

2009 NYARÁN ÉS 2010 TAVASZÁN FEJÉR MEGYÉBEN, A 62. FŐÚT PERKÁTÁT ELKERÜLŐ SZAKSZÁNAK ÉPÍTÉSÉHEZ KAPCSOLÓDÓAN, KÖZÉPKORI TEMPLOM MARADVÁNYAIRA BUKKANTUNK. TEMETŐJÉNEK ÉS A KAPCSOLÓDÓ TELEPÜLÉSNEK A FELTÁRÁSA JELENLEG IS ZAJLIK.

KOVÁCS LORÁND OLIVÉR

A feltárás nyomán nem csupán a magyarországi kunság eddigi legnagyobb és legteljesebben megismerhető temetője kerül napvilágra a hozzá tartozó faluval együtt, hanem legalább ekkora lehetőséget hordoz annak „magyar” előzménye is. Különösen fontos az Árpád-kori temető, mivel a templom körüli temetőn kívül egy (részben korábbi, részben egyidős) soros elrendezésű temető-rész is előkerült, s kiderült, hogy a templom körüli temető ennek tulajdonképpen csak leszűkítése. Mivel a terület feltárása még zajlik, hangsúlyoznunk kell, hogy az alábbiakban vázolt eredmények munkaköziek.

A TEMPLOM

A templom hajdani helyét csak egy kíméletlenül összekevert, habarcsos, apró kőtörmelékes – tetőcserepes folt mutatta a feltárás kezdetén, mivel falait (egy alig 3-4 m hosszú alapozási szakasz és helyenként néhány nagyobb kő kivételével) szinte maradéktalanul elhordták más, későbbi építkezésekhez. Ennek ellenére meglepően sok információt sikerült rögzíteni az ásatás során. Megállapítható volt, hogy a templom három építési periódussal rendelkezett. E periódusok pontosabb korhatározását a leletanyag, és főként

azon sírok leleteinek, amelyekre ráépítették a templom különböző periódusait, feldolgozása nyomán a későbbiekben lesz lehetőség érdemben, pontosabban meghatározni.

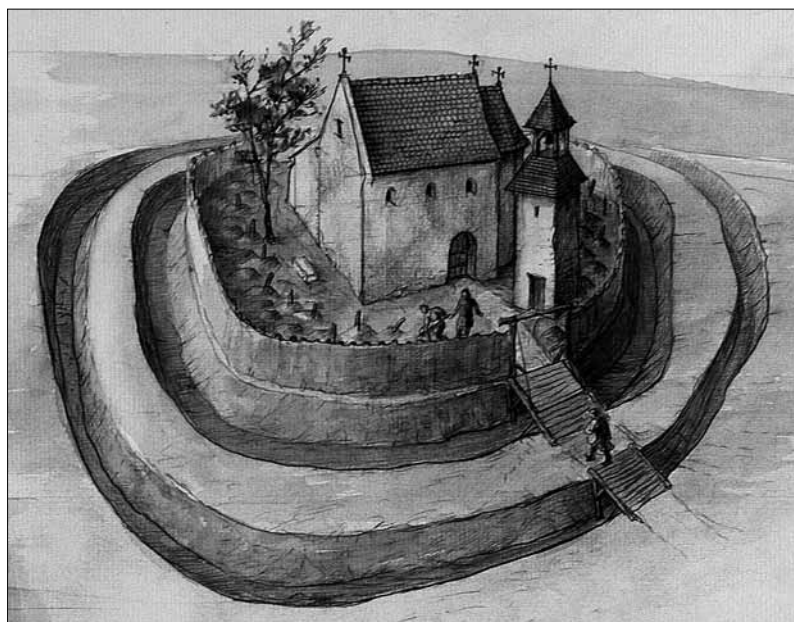
„Építéséhez több mint húsz féle kőzetfajtát használtak. Ezek egy része a korábbi épületből származik, de több kő esetében felmerül, hogy azokat újfent római kori romoktól hozhatták ide.”

A legkorábbi, minden bizonnyal Árpád-kori, templom rendkívül kicsiny (6,9 x 3,45 m-es) épület volt. Hajójához mindenféle törés illetve tagolás nélkül csatlakozott az azonos szélességű, szinte kétharmad körívet kiadó záródású szentély. E korai templom helyén megmaradt alapozásrészleteit szinte kivétel nélkül római kori faragott kövek alkották. E templomot idővel visszabontották, helyenként alapjait is kiszedték. E beavatkozások korára utal az egyik falkiszedésben előke-

rült Zsigmond (1387-1437) érme, valamint egy – a visszabontott templom elterített habarcsos törmelékére ráasott – XV. századra keltezhető spirálsodronyos pártában eltemetett kisleány sírja is.

Az e romokra emelt 2. periódusú templom már nagyobb méretű volt (szentéllyel együtt 12,3 m hosszú és 7,3 m széles). Jóval sekélyebbre alapozták, mint a korábbi épületet. Az alapozás alja lényegében ugyanazon mélységig nyúlt le, mint ameddig az előző templom falait visszabontották, de nem építkeztek rá sehol e korábbi alapokra. Szentélyzáródásának pontos formája sajnos bizonytalan. Utaltunk már arra, hogy a 2. periódus megépülésének valószínűsíthető kora a XV. század, amely korszakra a sokszög záródás jellemző. Ugyanakkor itt a szentély alapozási árka, és alap maradványai inkább patkó alakra, esetleg félkörívre utalnak, ami még a XIII. században lezajlott átalakítás mellett szólhat.

A templom bejárata a déli oldalon, közvetlenül a szentély és a hajó csatlakozásánál nyílhatott. Ennek épített nyoma nem maradt fenn, de a templom körüli temető bejáratától oda vezető utat azonosítani lehetett, és ugyanitt a falkiszedés

*Művészi rekonstrukció a templom 3. periódusáról
Készítette: Kónig Frigyes, Magyar Képzőművészeti Egyetem*

is kiszélesedett. A templom belsejében – a szentély és a hajó találkozásánál – egy kő-tégla falazatú kriptát is létesítettek, amely a kövek újkori kibányászása során szinte teljesen megsemmisült.

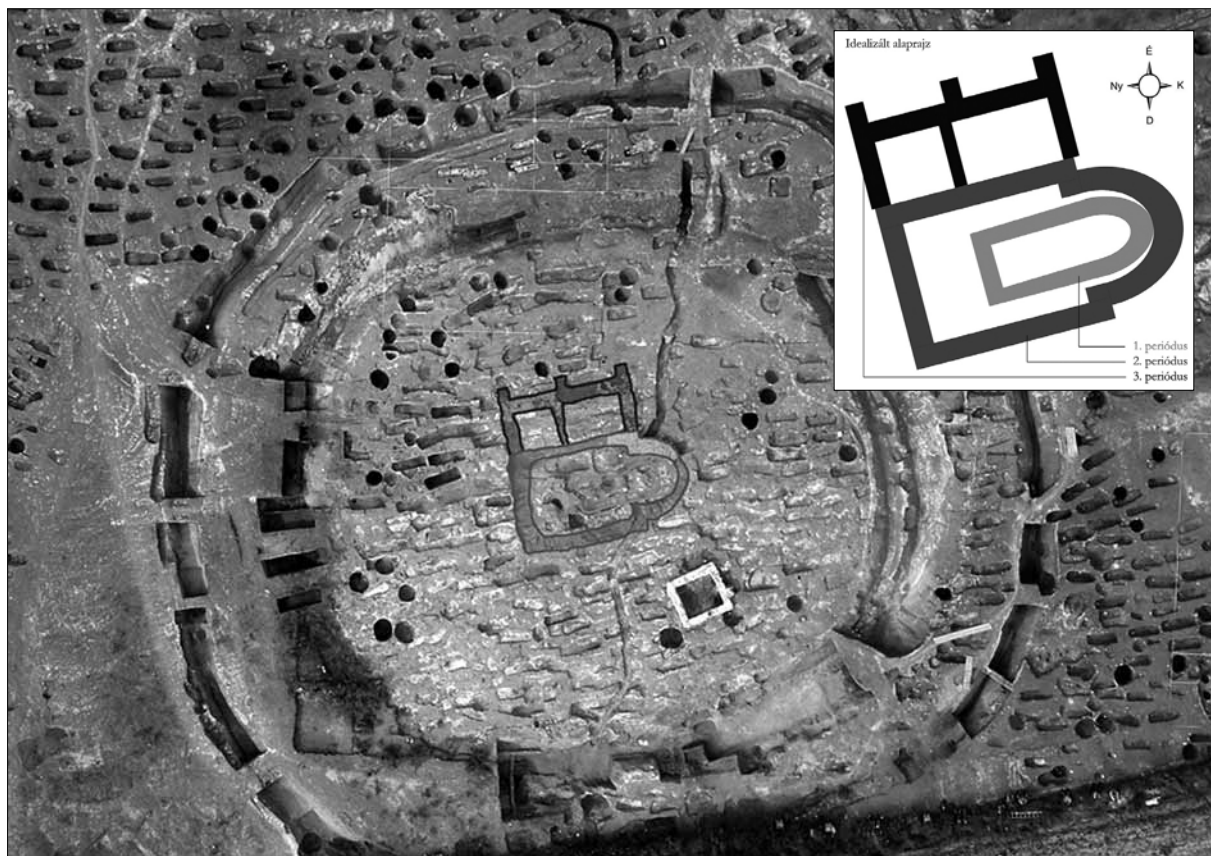
*A templom rekonstruált, előzetes alaprajza és annak montázsja Rákóczi Gábor légifelvétele alapján
Készítette: Kovács Loránd Olivér*

Építéséhez több mint húsz féle kőzetfajtát használtak. Ezek egy része a korábbi épületből származik, de több kő esetében felmerül, hogy azokat újfent római kori romoktól hozhatták ide. A belső tér festett volt. A templom boltozott voltára utalhat több, az épülettől kissé távolabb lelt bordatag. A tetőt egyes végződésű, illetve hódfarkú cserpepekkel fedték. Lehetséges azon-

ban, hogy e tetőcserepek egyik vagy másik típusa már a 3. periódus építkezéseihez tartozott, esetleg az egyes végű darabok a padló burkolására szolgálhattak.

A 3. periódusban az épületet észak felől egy 9,3 x 4 m alapterületű, kétosztatú, támpilléres helyiséggel bővítették, mely oldalkápolna és sekrestye (vagy hajóbővítés?) lehetett. Ennek építéséhez már a Mór-ágyi-rögből származó köveket használtak.

A templom pusztulását, sőt a romok eltakarítását jól keltezi a későbbiekben még említésre kerülő erődárok legkésőbbi feltöltése, amely I. Mátyás (1458-1490) érméivel keltezhető, és a templom építőanyagait nagy mennyiségben tartalmazta. A templomtól délkeletre egy négyzetes alaprajzú, 4x4 m alapterületű kőépítmény is állt. Ennek rendeltetése vitás. Lehetett ossarium (csontkamra/csontház), de kápolna (esetleg karner változata) vagy harangláb is. Az ossarium vagy karner meghatározást támogatja, hogy az alapo-

zás aljának szintjén és még attól lefelé úgy 20 cm mélységben, 5 halomban emberi csontok kerültek elő. Az önálló, kései kápolna-meghatározást támaszthatja alá, hogy a kövek, melyekből épült, a templom mindhárom építési periódusának kőtipusait felvonultatják. Vagyis lehetséges, hogy a négyzetes építményt a templom lerombolása után emelték a cinteremben, a megsemmisült egyház pótlására. A harangláb értelmezést az épület elhelyezése (templom déli oldalán), a falazás vastagsága és szintén a kőanyag teszi lehetővé, abban az esetben, ha a templom harmadik periódusának építésekora a második periódus északi falát elbontották, és így rendelkezésre állt a templom mindhárom építési periódusának kőanyaga. A megtalált templomról, a Perkátára vonatkozó XV-XVI. századi oklevelés adatok alapján felvethető, hogy az a több ízben említett Szűz Mária tiszteletére szentelt templommal azonosítható. A kérdést természetesen a Hosszú- és Kereklaposi-dűlő-

ben elterülő másik késő középkori kun szállásrész feltárása tisztázhatná megnyugtatóbban.

AZ ÁROK- ÉS FALRENDSZER

A templomot és temetőt többször megújított árokrendszer határolta. Ez – méreteiből ítélve – nemcsak a megszentelt föld lehatárolását szolgálhatta, hanem komoly erődítési szereppel is bírt. Legkorábbi periódusa valószínűleg az a majd 3 m mély és 4 m széles erődárok, amelyet legkorábban I. Mátyás (1458-1490) idején számoltak fel végleg. Feltöltése három pusztulási fázist is jelez, és egyben bizonyítja, hogy valamelyik oldalán (logikusan a belsően) fapalánk állhatott, amelyet sárral tapaszthattak be. Ez a másodlagosan vörösre kiégett, behullott tapasztás jól látható volt az árok feltöltésében több helyen is. Ennek az ároknak a déli, jelentősen összeszűkülő szakaszán az árok aljába és oldalába mélyedő, nagyobb méretű cölöpszerkezet nyomait tudtuk rögzíteni. Ezek egy állandó (fa)hídszerkezethez tartozhat-

tak, amelynek a folytatásában található a már említett templomba vezető út. Az árok ásása során sok temetkezést bolygattak, de később magába az árokba és betöltésébe is temetkeztek.

Az erődárok belső oldalán később egy második, kevésbé mély és jelentősen keskenyebb (1,6 m széles) árkot ástak. Ezt szintén feltöltötték, így a két árok fölött egy lapos, árok-szerű mélyedés alakult ki. E kettős árkon kívül, egyelőre még tisztázatlan időpontban, egy további „V” átmetszetű kerítőárkot ástak, amelyet idővel szintén feltöltöttek. Ebbe az árokba-árookra nem temetkeztek, viszont temetkezéseket bolygattak vele. A templom építési törmelékéből később kerítőfalat emeltek a betöltésén, amely valószínűleg az ossariummal lehet egyidős.

Végezetül ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni Ács Zsófiának és Dávid Áronnak a terepi munkálatokban nyújtott kitaró és áldozatos segítségükért, valamint Hatházi Gábornak a hathatós szakmai konzultációkért. ■

*Az 1. és a 2. periódus szentélyének
maradványai*
Fotó: Szabó Gergely

SVÉD PÉLDA

AZ EUROPÆ ARCHAEOLOGIÆ CONSILIUM/EAC JANUÁR 28–29-ÉN TARTOTTA VEZETŐSÉGI ÜLÉSÉT STOCKHOLMBAN, A SVÉD ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL, A RIKSANTIKVARIÉAMBETET SZÉKHÁZÁBAN. A TALÁLKOZÓ A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELEM AKTUÁLIS EURÓPAI KÉRDÉSEIT IS FELVETETTE FEL, AZ INFORMÁCIÓCSERÉT, S NEM UTOLSÓSORBAN A „FEKETE RÉGÉSZET”, A FÉMKERESŐZÉS PROBLÉMÁJÁT.

WOLLÁK KATALIN

Az EAC vezetősége először járt Svédországban, ez jó alkalom volt arra, hogy megismerjük és a lap olvasóival megismertessük ezen észak-európai ország örökségvédelmi rendszerét, melyet az ülés bevezetéseként a svéd hivatal hét vezető szakembere mutatott be.

KÖZÖS FELELŐSSÉG

Az ülés házigazdája, a Departement for Sustainable Development vezetője, *Birgitta Johansen* tartotta az első előadást. Rövid összefoglalást adott az intézmény múltjáról, melyet II. Gustav Adolf alapított 1630-ban, s működését először 1666-ban szabályozták. Az intézmény mind a mai napig az eredeti épületben működik, 400 munkatárssal. 2010. évi költségvetésük 210 millió svéd korona (kb. 6,30 milliárd Ft). 1976 óta dolgoznak decentralizált rendszerben, a központi intézmény mellett 21 megyei hivatal működik, melyek részére a központ irányelveket dolgozott ki. Működésüket egy 2008-ban módosított 1988-as örökségvédelmi törvény szabályozza. Az előadó bemutatta a törvény legfőbb elemeit. Kiemelte, az elmúlt években azt vizsgálták, vajon a törvény azon meghatározása, hogy az örökség közös felelősség, hogyan valósul meg a gyakorlatban.

Birgitta Johansen beszélt még az intézmény tavaly decemberben kialakított új jövőképeiről, mely a „thinking in time” kifejezéssel jellemezhető. Ez a vision / jövőkép

abból indul ki, hogy az intézmény egy folyamatosan változó társadalom történeti szemléletéért felelős. Mint elmondta, feladatuknak tekintik a kulturális örökségi szektor támogatását és koordinálását, továbbá annak biztosítását, hogy a kulturális környezet megőrzése, védelme és használata hatékony és fenntartható legyen.

VÉDETT LELŐHELYEK

Rikard Sohlenius a régészeti lelőhelyek védelmének rendszerét ismertette. Előadásából kiderült, a svéd lelőhelyek a törvény erejénél fogva védelem alatt állnak (függetlenül attól, hogy ismertté váltak-e vagy sem). Nemcsak a lelőhelyek védettek, hanem környezetük is, az ASIS nevű nyilvántartási rendszer jelenleg 630000 régészeti örökségelemet és 270000 védett lelőhelyet tartalmaz. A regisztrált lelőhelyek száma azért ilyen magas, mert a XX. századi emlékek is a régészeti örökség részei. A környezetvédelmi szabályozás 1700 örökségi területet foglal magában.

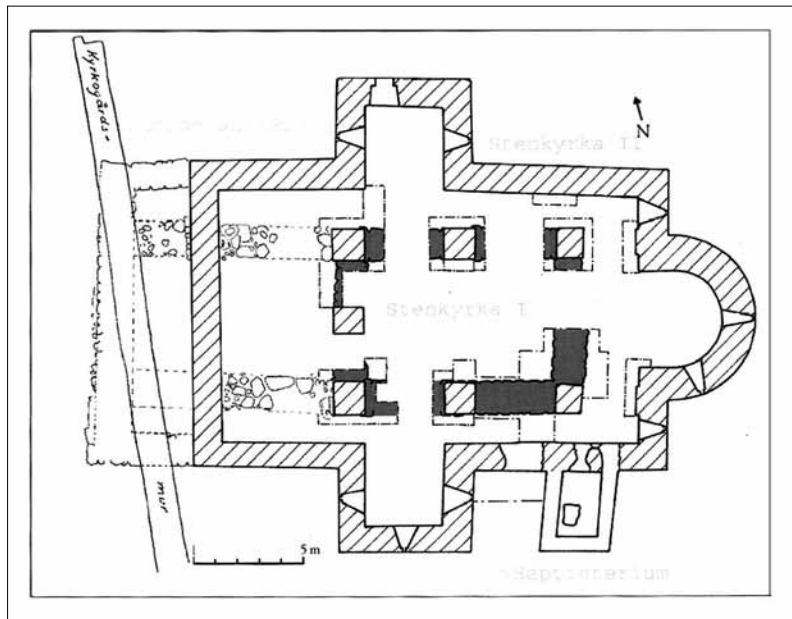
NEMCSAK ÖNCÉL

Contract archaeology című előadásában *Carilina Andersson* bemutatta a svéd megelőző feltárási rendszert. Alapelvei hasonlóak a magyarhoz, a feltárásokhoz engedély kell, a hivatal abban az esetben nem ad engedélyt, ha a régészeti emlék a lelő-

hely jelentőségéhez képest aránytalanul nagyobb gátló tényezőként jelentkezik (Tv. 12. §), a feltárást a beruházónak kell fizetni. Az előadásból kiderült, többretegű jogi szabályozás mellett irányelvek is segítik a helyi szintű döntéseket és a gyakorlatot. A feltárásokat a múzeumok, az állami örökségvédelmi szervek és magáncégek végzik. 1998 óta a 80000 euró értékhatár feletti, valamennyi feltárást tendereztetni kell.

„A kulturális örökséget olyan értékes forrásnak is lehet tekinteni, mely a fejlődés különböző szektorainak, a kulturális, ökológiai, gazdasági, társadalmi és politikai területeknek az integrációját előmozdíthatja.”

De sor kerülhet erre 20000 euró felett is, ha a beruházó igényli. A feltáráshoz projekttervet kell készíteni, melyeket tendereztetés keretében bírálnak el a megyei irodák. A feltárási engedélyt a kritériumokat meghatározva adják, majd ellenőrzik és értékelik a feltárási projekteket. A beruházás indukálta feltárásoknak három egymást követő fázisa van. Első a speciális terepi kutatás, melynek az a célja, hogy felde-

Sigtuna – alapítás 980 körül, az 1100-as évek végétől két és fél évszázadig királyi és kereskedelmi központ. St. Olof XII. századi templomának régészeti feltárása, 2000-2004

rítse, van-e eddig ismeretlen régészeti emlék a fejlesztés területén, módszere terepbejárás, kisebb szonda. A második a próbafeltárás a lelőhely kiterjedésének, tartalmának és komplexitásának megállapítására. A harmadik a teljes felületű feltárás olyan lelőhelyeken, melyek prioritást élveznek a tudományos szempontból. 2009-ben a megyei hivatalok 1121 döntést hoztak, 32 tendert bíráltak el, a feltárások összege közel 250 millió svéd korona (7,5 milliárd Ft) volt, a feltárásokat 23 múzeum, 9 privát cég és 2 állami szervezet végezte.

Az előadó hangsúlyozta, a svéd társadalom egyre erősebben igényli, hogy megismerhesse a feltárások nyomán keletkező tudást, információt. S ehhez már nem elegendők a tradicionális feldolgozási formák. A tudományos feldolgozás nem lehet öncél, sokkal inkább fontos eszköz. Tehát közérthető formában kommunikálni az ismereteket, s biztosítani kell az eredmények elérhetőségét. *Agneta Lagerlöf* az Európa Tanács ún. Faro egyezménynek (Convention

on the Value of Cultural Heritage for Society, CoE 2005) svédországi percepcióját ismertette. Az egyezményt követően, hogy Örményország 2011. február 4-én, 10. országgént ratifikálta, 2011. június 1-jén hatályba lép az egyezményt aláíró országokban. Jelenleg Norvégia és Portugália mellett 8 kelet-európai ország ratifikálta, mely e térség hatalmas igényét fejezi ki a kulturális értékek társadalmi megbecsülése iránt. Az egyezmény egyik alapelve: a számos konfliktust hordozó mai társadalmakban a kulturális önazonosság tudatának megújulása, melyhez a kulturális örökség forrásul szolgálhat, hiszen párbeszédet, demokratikus vitát és a kulturák közötti nyitottságot segíti.

Emellett Európa minden országa – így hazánk számára is – irányt mutathat, hiszen a fenntartható fejlődés és a globalizáció követelményeinek szem előtt tartása mellett kinyilvánítja: a kulturális örökséget olyan értékes forrásnak is lehet tekinteni, mely a fejlődés különböző szektorainak, a kulturális, ökológiai,

gazdasági, társadalmi és politikai területeknek az integrációját előmozdíthatja. Emellett a kulturális sokszínűség megőrzésének forrása, és a hely szellemét kínálja a növekvő egységesüléssel szemben.

Az előadó vázolta még a kulturális örökség társadalmi és gazdasági értékeit feltáró értelmezéseket.

ÚJ MUNKAHIPOTÉZIS

A következő előadó a beruházások generálta megelőző feltárások társadalmi hasznosulását vizsgálta. Utalt arra, hogy a svéd örökségvédelem alapelvei az új jövőképben (Thinking in time) nyertek megfogalmazást. Ennek keretében vizsgálták a XXI. század társadalmának elvárásait. Az elemzés során új munkahipotézist állítottak fel. Eszerint a kutatók tudományos eredménye nem cél, hanem eszköz, az adatok nem önmagukért valók, hanem olyan tudást jelentenek, melyet értelmezni kell a társadalom különböző szegmensei, a stakeholderek számára. Megfogalmazták a célkitűzéseket, majd ezek alapján a jövőképet. Fontos, hogy az országos célkitűzések mellett olyan narratívák születessenek, melyek megjelenhetnek a regionális régészeti örökségvédelmi stratégiákban, ily módon támogatva a napi gyakorlatot. Emellett ösztönözzék az élénk és újító szellemű, érvényes kutatáson alapuló szerződéses régészetet, amely egyúttal a megértését elősegítve kapcsolódik a társadalom releváns kérdéseire.

MINŐSÉG- BIZTOSÍTÁS

Eva Skjallberg a minőség-ellenőrzés szerepét és helyét mutatta be a munka folyamatában. Ismertette a központi örökségvédelmi intézmény feladatait ezen a területen. Ide tartozik a jogszabályok értelmezése,

a legjobb gyakorlat meghatározása, a koordinálás, a tanácsadás. A megyei örökségvédelmi szervek felelősök a minőségi követelmények meghatározásáért a feltárásokra vonatkozó projektterveknél az engedélyezés és a feltárások költséghatékonyságának monitorozása során, valamint a feltérési eredmények tudományos minőségének vizsgálatánál. A minőség-biztosítás eleme a feltáró szervek önellenőrzése. A központi örökségvédelmi intézmény 2007-2010 között kilenc irányelvet dolgozott ki: konzultáció és támogatási elvek az engedélyezési eljárás során; a szerződés régészeti rendszere; az engedélykérő dokumentáció követelményei; a tenderezési folyamat; a projektterv értékelése; az engedélyezés; leletanyag; jelentés és dokumentáció; ellenőrzés (monitoring) és kiértékelés. Az irányelveket képzéseken, szemináriumokon, konzultációkon ismertetik és közreműködnek a megfelelő alkalmazásukban, két éve projektet indítottak a minőségi kritériumok meghatározására.

VÍZ ALATT, ERDŐBEN

Peter Norman a víz alatti és erdős területen lévő régészeti örökség kezeléséről számolt be. Utalt arra, hogy a Balti-tenger vize kevés sót és olyan anyagokat tartalmaz, mely biztosítja a fa és más szerves anyagból készült emlékek megőrzését. 2009-ben kormánybizottság jött létre a vízalatti örökség gondozására. Útmutatót dolgozott ki a különböző hatóságok és más intézmények részére, oktatási programokat állított össze, képzések indultak a parti őrség és a rendőrség részére. Az erdészeti munkálatok okozta károkat vizsgálva megállapították, az erdőkben található, védett régészeti emlékek ötven százaléka sérült, ezért kárcsökkentő intézkedéstervet készítettek. Ennek egyik legfontosabb

eleme a szorosabb együttműködés az erdészeti hatósággal.

ERDÉSZET ÉS ÖRÖKSÉG

Leif Gren a társhatóságokkal való együttműködés újabb eredményeiről szólt, bemutatva a kapcsolatépítés módszereit. Előadásában utalt arra, hogy Svédország hetvenöt százaléka erdős terület, ezért a konkrét példát a svéd erdészeti hivattal való együttműködésről hozott. Az örökségvédelmi és az erdészeti törvények ugyan eltérően szabályoznak, de az utóbbiban is megjelenik az örökségi értékek védelme. A korábbi előadásban említett károkat tekintettel megkezdtek az erdészeti hatósággal közös információs rendszer kidolgozását, a hatóság régész szakértőket foglalkoztat. Emellett irányelvek kidolgozását kezdeményezték, az érintettek részére közös tájékoztató füzet készítését, az örökségre kevésbé káros erdészeti módszerek közös kimunkálását. Ezen túlmenően együttműködnek szakmai szövetségekkel, közös működési modelleket dolgoznak ki.

A vezetőségi ülés lényeges témája volt az illegális régészet. Az apropót az adta, hogy az Európai Bizottság 2010 őszén felkérte Svédországot, vizsgálja meg, majd módosítsa a fémdetektorokról szóló jogszabályait, mivel a Bizottság meglátása szerint nem felelnek meg az EU az áruk szabad mozgására vonatkozó jogszabályainak. (lásd: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1223&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>)

FEKETE RÉGÉSZET

A svéd örökségvédelmi törvény ugyanis kimondja, hogy a fémdetektorokat sem hordozni, sem használni nem lehet régészeti lelőhelyeken,

kivéve olyan közúton, amely nyitott a nagyközönség számára. Valamint a fémdetektorok behozatalát érinti ez az általános tiltás. Az ülésen több, európai régészeti szervezet szakembere kifejtette aggályait, rámutatva a szabályozás felpuhításának veszélyeire. Az EAC is felajánlotta segítségét azzal, hogy az egyes tagországok bemutatják a náluk működő szabályozást. A Riksantikvarieämbetet munkatársa, *Michael Lehorst* válaszolt, a svéd kormány megbízta az intézményt az ügy kivizsgálásával, illetve alternatív megoldások kidolgozásával 2011 áprilisáig. Elmondta, az ország egyes részei régészetileg olyan intenzíven fedettek (számos kincslelet származik innen), hogy mindenképpen indokolt a jelenlegi szabályozás. Több területen vizsgálódnak, képzést indítottak a rendőrség számára.

A vezetőségi ülés további témái közt szerepelt az ideai közgyűlés és konferencia előkészítése. A *HERITAGE REINVENTS EUROPE, a critical approach to values in archaeology, the built environment and cultural landscape* című konferencia azt a kérdést kívánja körüljárni, hogy az európai integráció mennyiben erősítette polgáiraiban az Európa-érzést. A régészeti, műemléki, tájképi kulturális örökség képes-e hatékonyan hozzájárulni egy örökség szemléletű közös Európa-kép megformálásához. Az ülésen szóba került, hogy a 2010 decemberében megjelent EAC kiadvány a különböző gazdálkodási ágak régészeti örökségre gyakorolt hatását, és az ezek elkerülésére kimunkált módszereket foglalta össze (EAC Occasional Paper no. 4 Heritage Management of Farmed and Forested Landscapes in Europe). 2011 tavaszán jelenik meg a következő kötet a tavalyi konferencia előadásairól, melynek témája a távérzékelés és a régészet kapcsolata volt (EAC occasional paper 5 Remote Sensing for Archaeological Heritage Management). ■

VÁLTOZÓ TÁRSADALOM

– VÁLTOZÓ MŰEMLÉKVÉDELLEM?

„Az épített örökség védelmében. Változó társadalom – változó műemlékvédelem?” – ezt a címet viselte az a kétnapos nemzetközi konferencia, amelyet az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága, a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Bizottsága és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendezett március első két napján. S amelynek támogatója a Magyar Tudományos Akadémia, a British Council, a Francia Intézet és az Osztrák Kulturális Fórum.

Réthelyi Miklós nemzeti erőforrás miniszter köszöntötte a tanácskozást. Kinek az öröksége? – tette fel nyitó előadásának címben *Marosi Ernő* művészettörténész, az MTA rendes tagja. *Tamási Judit*, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke a kulturális örökség társadalmi és gazdasági jelentőségéről szólott. Az Új Széchenyi Tervet az épített örökség vonatkozásában szemlélte *Csaba László* közgazdász egyetemi tanár. *Ertsey Attila* építész, a Magyar Építész Kamara alelnöke A városkép szakralitása kontra a tőke agresszivitása – a paradigmaváltás igénye címet adta előadásának. A magyar műemléki topográfiai kutatásokról *Entz Géza*, művészettörténész, a NEFMI főtanácsadója beszélt.

Meggyesi Tamás egyetemi A történeti települési táj identitáskérdése címmel tartott előadást. *Diószegi László*, a budapesti Teleki László Alapítvány a „végekre” kaulozta hallgatóit Pusztuló örökség – Megújuló örökség címmel. *Nagy Gergely*, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke Merre tart a múltunk, avagy építészet és műemlékvédelem ma címmel tartott előadást.

Ferkai András egyetemi tanár dilemmákról és a tapasztalatokról szólott a XX. század építészeti emlékeinek védelmével kapcsolatban. *Schneller István* építész egyetemi tanár védett és védendő örökségünket: a város terét jelölte témájául. *Somorjay Selysette* művészettörténész a műemlékvédelem zsákutcáját, húsz év tanulságait vizsgálta a kutató szemszögéből. *Takács Imre*, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója a múzeum felújításának programját ismertette. *Kelemen Bálint* építész témája a „romkarakterológia” volt. *Turányi Gábor* építész egyetemi tanár és *Megyik János* képzőművész a veszprémi Vass László-gyűjteményt befogadó múzeum keletkezés-történetét mutatta be.

A külföldi előadások sorában Lyon főépítésze, *Didier Repellin* városa világörökségi helyszínéről, *Wilfried Lipp* egyetemi tanár, az ICOMOS alelnöke a műemlékvédelem szerepéről beszélt. *Anthony Streeten*, az English Heritage regionális igazgatója Megőrizni és élvezni a történelmi környezetet – Örökségvédelmi tervezés a változó időben címet adta előadásának.

Terje Nypan szociológus témája az örökségvédelem volt a pénzügyi válság idején. Szólt a norvég válságcsomagról és a kulturális örökségről. *Bertrand Chevalier* alpolgármester Troyes városát mutatta be az épített örökség szemszögéből. *Kovács András*, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem professzora az erdélyi kastélyrekonstrukciókról számolt be. S „Kassai őrzőjáratot” tartott Jan Krcho építész. *Mihály Ferenc* szovátai farestaurátor az erdélyi templomokat idézte. ■

AZ ÖRÖKSÉGVÉDELLEM SZOLGÁLATÁBAN

Az elmúlt év novemberében a Debreceni Református Nagykollégium oratóriumában tartotta 10. ciklusváltó LII. teljes ülését a MTESZ Hajdú-Bihar Megyei Műemléki Albizottsága. Dr. Újváry Zoltán professzor emeritus elnökléte mellett az albizottság megjelent tagjai és a meghívottak meghallgatták és elfogadták dr. Angyal László András alapító elnök ciklusértékelő előadását, amelyben számos sikeres kezdeményezésről és a további feladatokról esett szó. A KÖH és a Nagyvárad Múzeum Szervezet képviselőjének köszöntője után ismertették azt a javaslatot, amely az 1958-as megalakulása óta (egyedülként) folyamatosan működő albizottság magasabb szervezeti

szintre emelésére vonatkozott. A szavazati jogú jelenlévők egyhangú elfogadó szavazatával létrehozták a MTESZ Hajdú-Bihar Megyei Műemlék-tudományi Bizottságot, elfogadták alapszabályát és megválasztották elnökségét. Az új szervezet elnöke dr. Angyal László András lett. A testület célja az alapszabály szerint: „Hatékonyabban ápolni, védelemben részesíteni kulturális örökségünket, építészeti értékeinket, mint a művelődés pótolhatatlan bizonyítékait. Törvényeink erejével és önbecsületét védő népünk segítségével kell, megőriznünk az elkövetkező nemzedékek számára.” ■

